

**Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων - Πανεπιστήμιο
Πελοποννήσου**

Τμήμα Οικονομικών Επιστημών - Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Τμήμα Οικονομικών Επιστημών - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων - Πανεπιστήμιο Πειραιά

Διαπανεπιστημιακό Διατμηματικό

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Τοπική και Περιφερειακή Ανάπτυξη και Αυτοδιοίκηση»

**Ο θεσμός της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της
Ευρώπης ως σχέδιο πολιτιστικής ανάπτυξης: η
περίπτωση της Ελευσίνας**

Αποστολάκη Ευαγγελία

Κόρινθος, Ιανουάριος 2017

**Department of Political Studies and International Relations - University of
Peloponnese**

Department of Economics - Democritus University of Thrace

Department of Economics - Aristotle University of Thessaloniki

Department of Business Administration - University of Piraeus

**Interuniversity Interdepartmental
Master Program in
«Local and Regional Government and Development»**

**The European Capital of Culture institution as a plan
for cultural development: the case of Elefsina**

Apostolaki Evangelia

Corinth, January 2017

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....Σελίδα 4

1ο Κεφάλαιο

Ο θεσμός της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης.....Σελίδα
6

2ο Κεφάλαιο

Ευρωπαϊκές και ελληνικές πρακτικές στον θεσμό των Π.Π.Ε.....Σελίδα
11

3ο Κεφάλαιο

Ελευσίνα 2021: προκλήσεις και προοπτικές.....Σελίδα
16

4ο Κεφάλαιο

Συμπεράσματα.....Σελίδα 21

Βιβλιογραφία – Αρθρογραφία.....Σελίδα
29

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: τελικός φάκελος Ελευσίνας

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: World Café για την Πολιτιστική Πρωτεύουσα και τον πολιτιστικό
σχεδιασμό

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να εξετάσει συγκριτικά τον θεσμό της «Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης» ως σχέδιο πολιτιστικής ανάπτυξης και κατ' επέκταση ως σχέδιο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Η διαδικασία ανάδειξης ΠΠΕ για το 2021 που ξεκίνησε ήδη από το 2015 πυροδότησε εκ νέου μια ενδιαφέρουσα συζήτηση των αναπτυξιακών και όχι μόνο δυνατοτήτων του θεσμού αυτού, ειδικά σε περίοδο κρίσης. Παρά την ελληνική εμπειρία σε σχέση με το θεσμό τα προηγούμενα χρόνια και το δύσκολο δημοσιονομικό περιβάλλον 14 ελληνικές πόλεις επέλεξαν να θέσουν την υποψηφιότητά τους για να κερδίσουν τον τίτλο της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης, γεγονός που αποδεικνύει τουλάχιστον την ύπαρξη ενδιαφέροντος γύρω από την διοργάνωση. Το ερώτημα που καλούνται να απαντήσουν όλες οι πόλεις, οι οποίες στο εξής θα καταθέτουν υποψηφιότητα και θα διαθέτουν ανθρώπινους και υλικούς πόρους σε έναν, τέτοιου είδους ή άλλου, μεσομακροπρόθεσμο στρατηγικό σχεδιασμό θα είναι αυτό που επιδιόκουμε να αναδείξουμε ως πυρηνικό επίδικο της υλοποίησης του θεσμού στη χώρα μας: αν και πως ο πολιτισμός μπορεί να ενταχθεί μέσα σε ένα στρατηγικό αναπτυξιακό σχέδιο.

Η μεθοδολογία που ακολουθείται έχει στοιχεία ποιοτικής έρευνας, καθώς αναζητά και αναλύει πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές στην ελληνική και ξένη βιβλιογραφία, στον ημερήσιο και εβδομαδιαίο, έντυπο και ψηφιακό τύπο, στα επίσημα έγγραφα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και σε σχετικές μελέτες (π.χ. «Ευρωβαρόμετρα») αναπτυξιακών παραδειγμάτων που συνδέονται με τη φιλοξενία του θεσμού από τις εκάστοτε πόλεις. Αξίζει να αναφερθεί πως χαρακτηριστικό στοιχείο της ελληνικής βιβλιογραφίας αποτελεί η πρόσληψη του θεσμού κυρίως ως μέσο άσκησης πολιτιστικής διπλωματίας.

Στο πρώτο μέρος αναφέρεται η κοινωνικοοικονομική και πολιτική συγκυρία μέσα στην οποία υπήρξε η σύλληψη του θεσμού καθώς και η ιστορική εξέλιξή του - τόσο θεσμικά όσο και ως προς τους στόχους του - με την πάροδο των χρόνων.

Στο δεύτερο μέρος γίνεται αναφορά στις άμεσες και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις του θεσμού στις ευρωπαϊκές και μη πόλεις που τον έχουν φιλοξενήσει, εστιάζοντας κυρίως στις τομές που δημιούργησε στο επίπεδο της μεθοδολογίας. Βασικό στοιχείο γύρω από αυτή τη μελέτη μακροπρόθεσμων μελετών είναι η έλλειψη υλικών τεκμηρίων, που, ακόμα και αρκετά χρόνια μετά, να στοιχειοθετούν μια άμεση συνάφεια ανάμεσα στον θεσμό και στην εξέλιξη των πολιτιστικών και συναφών δράσεων που αναπτύχθηκαν εκεί. Στο ίδιο σημείο, γίνεται αναφορά και στο ελληνικό παράδειγμα διοργάνωσης του θεσμού με τις πόλεις της Αθήνας (1985), Θεσσαλονίκης (1997) και Πάτρας (2006), όπου συμπεριλαμβάνονται καλές πρακτικές, αλλά και στρεβλώσεις που παρατηρήθηκαν κατά την υλοποίησή του.

Στο τρίτο μέρος εξετάζεται η περίπτωση της διοργάνωσης της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης για το 2021, εστιάζοντας στη διαφορετική διαδικασία ανάδειξης, η οποία ξεκίνησε ήδη από το 2015 καθώς και στο φάκελο υποψηφιότητας της Ελευσίνας, πόλη η οποία ανακηρύχθηκε ΠΠΕ 2021.

Τέλος, το κείμενο ολοκληρώνει με συμπεράσματα, που σχετίζονται με την διαχρονική εξέλιξη και τωρινό περιεχόμενο του θεσμού, τις καλές και κακές πρακτικές που αναπτύχθηκαν στην Ελλάδα και στις άλλες Πολιτιστικές Πρωτεύουσες

και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα του φακέλου της Ελευσίνας, τα οποία, όχι μόνο κατέστησαν την σχετική προσπάθεια νικηφόρα, αλλά δημιουργούν και πραγματικές προοπτικές ανάδειξης τόσο των καλύτερων πτυχών του θεσμού, όσο και της αναπτυξιακής και πολιτισμικής δυναμικής της πόλης.

Abstract

This paper attempts to examine briefly the institution of "European Capital of Culture" as a plan for cultural development and thus as a project of economic and social development. The appointment process for ECOC 2021 already started in 2015 launched an interesting debate on development and not only on the possibilities of this institution, especially in times of crisis. Despite Greek experience with the institution in past years and the difficult financial environment, 14 Greek cities chose to submit their candidacy to earn the title of European Capital of Culture, which at least proves the existence of interest around the organization. The question raised and in need for an answer by all future candidate cities hereinafter, which will provide human and material resources in one kind or another, as well as medium and long term strategic planning is what we seek to highlight as the nuclear issue of the implementation of the institution in Greece: whether and how culture can be integrated into a strategic development plan.

The methodology followed uses qualitative research data, as well as primary and secondary sources in Greek and foreign literature, in the daily and weekly, printed and digital press, in official EU documents and relative studies (e.g. "Eurobarometers") on development patterns related to the institution hosting the respective cities. It is worth mentioning that a feature of Greek literature is the recruitment of the institution primarily as an instrument of cultural diplomacy.

The first part refers to the socio-economic and political situation in which the institution was conceived and its historical evolution - both institutionally and on the specific objectives, over the years.

In the second part, a reference to the immediate and long-term effects of the institution in European and non-European cities takes place, mainly focusing on the breakthrough introduced on a methodological level. A key element around this research of long-term studies is the lack of material evidence, which, even after several years, constituting a direct link between the institution and the evolution of cultural and related activities carried out there. At the same point, special reference to the Greek example of the institution is made regarding the cities of Athens (1985), Thessaloniki (1997) and Patras (2006), including best practices and distortions observed in its implementation.

The third part examines the case of the organization of European Capital of Culture for 2021, focusing on a different enhancement process which started back in 2015 and to the file of the candidacy of Eleusis, a town which was declared ECOC 2021.

Finally, the text results in the conclusions related to the evolution and current content of the institution; the good and bad practices developed in Greece and in other European capitals; and the comparative advantages of Eleusis candidacy, which not only made the relative effort victorious, but also created real prospects highlighting

both the best aspects of the institution and the development and cultural dynamics of the city.

Ο θεσμός της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης

A. Ο πολιτισμός στα πλαίσια της ανασυγκρότησης της Ευρώπης μετά τον Πόλεμο

Η κοινωνικοοικονομική συγκυρία που αποτελεί τη «μήτρα» του θεσμού είναι σημαντική. Μετά τον πόλεμο, τόσο οι ανεπτυγμένες όσο και οι αναπτυσσόμενες χώρες προσχωρούν στην ιδέα της ανάπτυξης ως τη μοναδική λύση για την ανάκαμψη της οικονομίας τους και σύμφωνα με το κυρίαρχο μοντέλο της μεταπολεμικής οικονομικοπολιτικής σκέψης, την παγίωση της ειρηνικής ευημερίας και της κοινωνικής συνοχής. Γρήγορα γίνεται αντιληπτό ότι οι στρατηγικές που στηρίζονται στη ποσοτική και υλική ανάπτυξη έχουν σε αρκετά παραδείγματα ικανοποιητικά αποτελέσματα: η ανάπτυξη λαμβάνει στοιχεία οικονομικής μεγέθυνσης και τεχνολογικής προόδου (δηλαδή «επαναβιομηχάνισης»), η παραγωγή αυξάνεται, σε αυτήν εντάσσεται η διαρκώς αναπτυσσόμενη τεχνολογική καινοτομία, ενώ εισάγονται και σχετικά νέοι κλάδοι που σχετίζονται με τον τομέα των υπηρεσιών (π.χ. τουριστική πολιτική).

Φυσικά, η οικονομική ανάπτυξη αναδεικνύει και τα αδιέξοδα του τεχνοκρατικού σχεδίου της μεταπολεμικής ανασυγκρότησης των ευρωπαϊκών οικονομιών και της ανάπτυξης, χωρίς ποιοτική διάσταση. Στις μεγάλες βιομηχανικές χώρες, η ανάπτυξη έχει αρνητικές συνέπειες: η ποιότητα ζωής στις μητροπόλεις δυσχεραίνει, τα μεγάλα αστικά κέντρα χαρακτηρίζονται από πολεοδομική αναρχία και ο ελεύθερος χρόνος και χώρος γίνεται ζητούμενο και πολιτικό επίδικο. Ταυτόχρονα, οι αναπτυσσόμενες χώρες, στην προσπάθειά τους να μεταβούν γρήγορα από την αγροτική οικονομία στην βιομηχανική, οδηγούνται στην εισαγωγή και υιοθέτηση δυτικών προτύπων ζωής, απεμπολώντας βίαια τα δικά τους ως οπισθοδρομικά.

Ως αποτέλεσμα, οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις προβληματίζονται στην κατεύθυνση μιας ολοκληρωμένης πολυδιάστατης ανάπτυξης «με ανθρώπινο πρόσωπο», ώστε η οικονομική πρόοδος να συνδυαστεί με τη διαμόρφωση μιας σύγχρονης εθνικής πολιτιστικής ταυτότητας που θα ενεργοποιήσει την δυναμική των κοινωνιών.¹

Σε επίπεδο μακροοικονομίας, παρότι τέτοιοι δείκτες δύσκολα μπορούν να αποτιμηθούν ποσοτικά με επάρκεια, οι μελέτες δείχνουν ότι η άνοδος του πολιτιστικού επιπέδου συμβάλλει στη διεύρυνση του πεδίου επικοινωνίας και των ανθρώπινων δικτύων, διαμορφώνει στάση προς τις νέες τεχνολογίες, αυξάνει την προσαρμοστικότητα στις συνεχείς μεταβολές. Συνοπτικά, λοιπόν, η πνευματική καλλιέργεια και η γενική παιδεία αποτελούν κρίσιμους συντελεστές της παραγωγής, που βελτιώνουν την ποιότητα του εργατικού δυναμικού και αυξάνουν την αποδοτικότητα.

Αντιθέτως, σε επίπεδο μικροοικονομίας, οι θετικές επιπτώσεις είναι συχνά μετρήσιμες, αν λάβουμε, για παράδειγμα, υπόψη τους οικονομικούς δείκτες στον πολιτιστικό κλάδο (νέες θέσεις εργασίας, νέες επιχειρήσεις). Σε περιπτώσεις που αυτές δεν είναι ποσοτικά μετρήσιμες, οι μελέτες δείχνουν ότι οι πολιτιστικές δραστηριότητες μπορούν να «γεννήσουν» είτε δορυφορικές δράσεις με αποτύπωμα

¹ Κόνσολα Ντόρα, *Πολιτιστική Ανάπτυξη και πολιτική*, Αθήνα 2006, σελ 23

στην οικονομία είτε να προσελκύσουν νέες επενδύσεις είτε ακόμα και να τροφοδοτήσουν την έρευνα.

Συνοπτικά, λοιπόν, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '60 και ιδιαίτερα του '70, η επιστημονική έρευνα αρχίζει να επικεντρώνεται στη σχέση οικονομίας και πολιτιστικής πολιτικής και σταδιακά αποτελεί κοινό τόπο ότι η πολιτιστική στρατηγική έχει αναπτυξιακή διάσταση.² Η κυβερνήσεις υιοθετούν τον πολιτισμό ως απάντηση στην ανάγκη για ποιοτικά χαρακτηριστικά στην ανάπτυξη. Όμως, το πως αυτός εγγράφεται ολιστικά σε ένα ολοκληρωμένο αναπτυξιακό σχέδιο παραμένει μέχρι σήμερα πρόκληση.

B. Η εισαγωγή του θεσμού της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης

Στις 28 Νοεμβρίου 1983 στην πρώτη Διάσκεψη των Υπουργών Πολιτισμού της ΕΟΚ, η τότε υπουργός πολιτισμού της Ελλάδας Μελίνα Μερκούρη εισηγείται στους ομολόγους της τη θεσμοθέτηση του θεσμού της «Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Πόλης» (αρχικός όρος του θεσμού που άλλαξε το 1999 σε «Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης»). Ο στόχος του νέου θεσμού θα ήταν «το πλησίασμα των λαών της Ευρώπης», η ανάδειξη της πολυμορφίας του πολιτισμού του κάθε μέλους – κράτους, αλλά και η δημιουργία κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας και συνείδησης. Όπως θα αναφέρει και η ίδια η Μερκούρη στη Διάσκεψη των Υπουργών:

«Είναι καιρός να ακουστεί η φωνή μας τόσο δυνατά όσο η φωνή των τεχνοκρατών. Ο πολιτισμός, η τέχνη και η δημιουργικότητα δεν είναι λιγότερο σημαντικά από την τεχνολογία, το εμπόριο και την οικονομία».

Η εισήγηση περιέγραφε την ανάδειξη μιας πόλης σε ΠΠΕ σε ετήσια βάση για κ καθένα από τα δώδεκα κράτη-μέλη, με στόχο να προβάλλονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τόσο της διοργανώτριας πόλης, όσο και διοργανώτριας χώρας. Την ίδια στιγμή, σε αυτή την διαφορετικότητα θα αναδεικνύονταν κάποια κοινά στοιχεία που θα σφυρηλατούσαν την ευρωπαϊκή πολιτιστική ταυτότητα. Ήταν μια από τις πρώτες οργανωμένες κινήσεις πολιτιστικής πολιτικής στην τότε ΕΟΚ, αφού η έννοια του πολιτισμού δεν είχε ακόμα καθιερωθεί ως παράγοντας της ευρωπαϊκής πολιτικής.

Ουσιαστικά, ο θεσμός της ΠΠΕ έρχεται να αναπληρώσει ένα κενό που υπήρξε στην πρώιμη μορφή ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και να θεμελιώσει πρωτόλειες, αλλά κοινές στρατηγικές πρακτικές. Στην Ιδρυτική Συνθήκη της Ρώμης το 1957³ απουσιάζει οποιαδήποτε αναφορά σε αρμοδιότητες σχετικές με την πολιτιστική πολιτική. Αυτό δεν είναι καθόλου παράδοξο, αφού η ευρωπαϊκή ενοποίηση με τη μορφή της ΕΟΚ – ΕΕ αρχίζει να μπαίνει σε διαδικασία πολιτικής ολοκλήρωσης μόλις στις αρχές της δεκαετίας του '80 – συγκυρία στην οποία εντάσσει τις περιφερειακές οικονομίες των μεσογειακών κρατών της μεταδικτατορικής φάσης (Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία). Έτσι, η λέξη «πολιτισμός» περιορίζεται σε σποραδικές αναφορές στα επίσημα ευρωπαϊκά κείμενα, με στόχο να στοιχειοθετεί τους κοινούς στρατηγικούς στόχους των μέχρι τότε μελών (για πρώτη φορά, συναντάται το 1968). Ακόμα και το ομόφωνο ψήφισμα του ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου το 1974, που προτρέπει την Ευρωπαϊκή

² Κόνσολα, ο.π σελ 23

³ Κόνσολα, ο.π σελ 152

Επιτροπή να αναλάβει σχετικές πρωτοβουλίες πέφτει στο «κενό» - τουλάχιστον μέχρι το 1977, όταν η τελευταία εισηγείται προς το ευρωκοινοβούλιο και το Συμβούλιο της Ευρώπης την «Ανακοίνωση για την κοινοτική δράση στον πολιτιστικό τομέα»⁴. Το κείμενο αυτό έχει κυρίως συμβολικό χαρακτήρα αφού επί της ουσίας εισάγει στα κοινοτικά όργανα την πολιτιστική δραστηριότητα.

Η πολιτική στάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέναντι στο θεσμό ήταν από την αρχή και κατά τη διάρκεια της εξέλιξής του αρκετά υποστηρικτική. Αρκετά σημαντικό στοιχείο που εξηγεί τη θετική στάση της Ένωσης, πέρα από το έλλειμά της σε τέτοιου είδους επεξεργασίες και πρωτοβουλίες στο τομέα του πολιτισμού, είναι και το γεγονός ότι ο θεσμός εξελίσσεται σε μια περίοδο που μέχρι τότε η διαδικασία ενοποίησης διεξαγόταν – δηλαδή, κυρίως στοχευμένα και μονοδιάστατα σε οικονομικούς δείκτες, με κίνδυνο να καταλήξει σε ένα αποστεωμένο μοντέλο χωρίς να βαθαίνει στο επίπεδο της πολιτικής ενοποίησης.⁵ Επομένως, από την πλευρά του υπό συγκρότηση ευρωπαϊκού κέντρου αναζητούνται τέτοιου είδους ισοδύναμα που ενισχύουν ένα πιο κοινωνικό και ανθρωποκεντρικό πρόσωπο.

Ένας ακόμα παράγοντας είναι και η δεκτικότητα των κρατών – μελών για τέτοιου είδους δράσεις - ακόμα και εκείνων που γενικά διατηρούσαν επιφυλάξεις, θεωρώντας πως κάτι τέτοιο θα υπονόμει την πολιτιστική ταυτότητα και τον πολυσύνθετο και αμφίσημο πατριωτισμό που αναδυόταν στην ύστερη φάση του Ψυχρού Πολέμου.

Παράλληλα, η δομή του θεσμού, δηλαδή τόσο το αναπτυξιακό πρόσημο του (το οποίο, η αλήθεια είναι ότι σε εκείνη την περίοδο είναι δύσκολα αντιληπτό) όσο και ότι το χρηματικό βραβείο του θα λειτουργούσε ως αντιστάθμισμα που θα μείωνε το χάσμα ανάμεσα στις αναπτυγμένες δυτικοευρωπαϊκές χώρες και στις αναπτυσσόμενες⁶. Τέλος δεν θα μπορούσε να παραβλέψει κανείς το ενδιαφέρον για την οικονομική διάσταση γύρω από την πολιτιστική δραστηριότητα, τη διεύρυνση της κλαδικής υφής με νέες ειδικότητες, την κατοχύρωση και ανάπτυξη των εργασιακών δικαιωμάτων στα επαγγέλματα που περιλάμβανε, καθώς και την απρόσκοπτη διακίνηση των «αγαθών» που παρήγαγε⁷.

Γ. Η διαδικασία επιλογής των Π.Π.Ε.

Μέχρι το 2004, οι πόλεις ορίζονταν ως ΠΠΕ επί διακυβερνητικής βάσης: το κάθε κράτος – μέλος πρότεινε και αναδείκνυε μία και μόνο εθνική υποψηφιότητα. Η τελική επιλογή της ΠΠΕ επικυρωνόταν ομοφώνως από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η οποία της παρείχε και επιδότηση.

⁴ Κόνσολα, ο.π σελ 153

⁵ Πάπαρη, Αναστασία Μιχαήλ, *Η Ταυτότητα της Ευρωπαϊκής Πόλης μέσα από τον θεσμό της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης 1985-1997*. Διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ). Σχολή Πολυτεχνική, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Τομέας Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Θεσσαλονίκη, 2011, Εισαγωγή

⁶ Πάπαρη, ό.π

⁷ Κόνσολα, *Πολιτιστική πολιτική και ανάπτυξη*, σελ 153

Από το 2005 και μετά, στην επιλογή συμμετέχουν και τα υπόλοιπα θεσμικά όργανα της ΕΕ: το Συμβούλιο της Ευρώπης λαμβάνει την τελική απόφαση, ύστερα από εισήγηση της Επιτροπής, η οποία βασίζεται στη γνωμάτευση μιας ειδικής επιτροπής εμπειρογνομόνων. Εξ αυτών, η πλειονότητα διορίζεται από τους θεσμούς της ΕΕ και οι υπόλοιποι από το κράτος – μέλος που θα φιλοξενήσει τον θεσμό, σε συνεννόηση με την Επιτροπή. Σε κάθε περίπτωση, η ειδική αυτή επιτροπή θα πρέπει να αποτελείται από μέλη εξειδικευμένα στον τομέα του πολιτισμού και στην πολιτιστική ανάπτυξη των πόλεων ή ακόμα και να έχουν εμπλακεί στο παρελθόν σε προηγούμενη διοργάνωση ΠΠΕ, χωρίς όμως να εμπλέκονται με κανέναν όρο συμφέροντος με κάποια από τις υποψήφιες πόλεις.

Η διαδικασία επιλογής ξεκινά έξι χρόνια πριν από το έτος φιλοξενίας του θεσμού, κατόπιν μελέτης και σύγκρισης των φακέλων των υποψηφίων. Από το 1985, έτος – αφετηρία για τον θεσμό, μέχρι και το 2000, μια πόλη ενός κράτους – μέλους φιλοξενεί τον θεσμό. Το 2000, η ΕΕ υποδέχεται τη νέα χιλιετία, θέλοντας να δώσει έμφαση στην ανθεκτική κληρονομιά και συμβολή των ευρωπαϊκών πόλεων στον παγκόσμιο πολιτισμό και αναθέτει σε εννιά πόλεις κρατών – μελών ή υπό ένταξη μελών της ΕΕ. Μάλιστα, δημιουργείται μια Ένωση των Ευρωπαϊκών Πολιτιστικών Πόλεων του έτους 2000 (Association of European Cities of Culture of the year 2000 – AECC), με στόχο τον συντονισμό δράσεων προώθησης και την διαμόρφωση κοινής επικοινωνιακής πολιτικής. Στη συνέχεια και με τη διεύρυνση της ΕΕ να φτάνει τις 27 χώρες, ο θεσμός τείνει περισσότερο στο μοντέλο των άνω της μίας πρωτεύουσών δύο πρωτεύουσών, ενώ, αν υπάρξει ομοφωνία, προστίθεται κατά περίπτωση και μια πόλη από μια υπό ένταξη χώρα (βλ. Κωνσταντινούπολη το 2010 ή Νόβισαντ το 2021).

Για την περίοδο 2020 – 2033 η Ευρωπαϊκή Ένωση διεύρυνε πολύ τους ορίζοντες του θεσμού (Απόφαση 445/2014/EC). Πλέον η δράση της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας δίνει έμφαση στην πολυπολιτισμικότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καλείται να εκπληρώνει σαφείς πολιτιστικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς σκοπούς, να συνδυάζει χρηματοδότηση από τοπικές, περιφερειακές, εθνικές και ευρωπαϊκές πηγές και -το κυριότερο- να ενσωματώνει τους στόχους της μακροπρόθεσμης τοπικής ανάπτυξης, της κοινωνικής συνοχής και της αλλαγής της εικόνας κάθε πόλης.

Δ. Τα κριτήρια επιλογής

Τα κριτήρια επιλογής αναφέρουν ότι οι πόλεις θα πρέπει να προετοιμάσουν ένα πολιτιστικό πρόγραμμα με έντονη ευρωπαϊκή διάσταση, το οποίο προωθεί τη συμμετοχή των ενδιαφερομένων κατοίκων της ίδιας της πόλης, καθώς και των προαστίων της, και προσελκύει επισκέπτες από όλη τη χώρα και την Ευρώπη. Το πρόγραμμα πρέπει να έχει διαρκή αντίκτυπο και να συμβάλει στη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη της πόλης. Οι πόλεις πρέπει επίσης να δείξουν ότι έχουν την υποστήριξη από τις αρμόδιες δημόσιες τοπικές αρχές και την ικανότητα να υλοποιήσουν τη δράση.

Ο πυρήνας του σχεδιασμού πίσω από μια υποψηφιότητα σχετίζεται, όχι με την υπαρκτή παρούσα κατάσταση ή ταυτότητα μιας πόλης όταν καταθέτει υποψηφιότητα, αλλά για την πραγματική δυναμική που έχει. Η φιλοξενία του θεσμού οφείλει να τη βοηθάει σε αυτή την κατεύθυνση ως σταθμός σε μια ολόκληρη στρατηγική – ένας κρίκος στην αλυσίδα και όχι αυτοσκοπός ή το τέλος του.

Αναλυτικότερα, τα βασικά κριτήρια αξιολόγησης του φακέλου υποψηφιότητας είναι έξι και έχουν ως εξής:

1. Συμβολή του τίτλου στη μακροπρόθεσμη πολιτιστική στρατηγική της πόλης

Η πόλη πρέπει να διαθέτει μακροχρόνια πολιτιστική στρατηγική, στην οποία ο θεσμός θα είναι απλώς προωθητικός κόμβος, με στόχο το σχέδιο δράσης της να συνεχίζεται και μετά το έτος εορτασμού. Παράλληλα, η υποψηφιότητα οφείλει να εντάσσεται σε ήδη ανεπτυγμένους ή αναπτυσσόμενους μακροπρόθεσμους δεσμούς μεταξύ του πολιτιστικού, του οικονομικού και του κοινωνικού τομέα της υποψήφιας πόλης.

2. Ευρωπαϊκή διάσταση του προγράμματος

Το συνολικό σχέδιο οφείλει να λαμβάνει υπόψη την ανάγκη για ευρείες και πολυεπίπεδες δραστηριότητες που θα στοχεύουν στην προώθηση της πολιτιστικής πολυμορφίας της σύγχρονης Ευρώπης, ενώ παράλληλα, θα αναδεικνύει τις κοινές τομές του πολιτισμού, της κληρονομιάς και της Ιστορίας της Ευρώπης. Επίσης, ο πανευρωπαϊκός χαρακτήρας του προγράμματος θα εμπλουτίζεται από το πεδίο και την ποιότητα των δραστηριοτήτων με Ευρωπαίους καλλιτέχνες, την συνεργασία με επιχειρηματικά υποσύνολα και πόλεις της Ευρώπης, καθώς και με προηγούμενες Πολιτιστικές Πρωτεύουσες.

3. Πολιτιστικό και καλλιτεχνικό περιεχόμενο του προγράμματος

Το περιεχόμενο του φακέλου οφείλει, επιπλέον, να χαρακτηρίζεται από ένα σαφές και συνεκτικό καλλιτεχνικό όραμα και στρατηγική, που θα καθορίζεται από

- τη δυνατότητα συμμετοχής τοπικών καλλιτεχνών, πολιτιστικών οργανώσεων και άλλων κοινωνικών φορέων στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση του πολιτιστικού προγράμματος
- το εύρος, την ποιότητα και την πολυμορφία των προτεινόμενων δραστηριοτήτων
- την ικανότητα συνδυασμού, τόσο τοπικού και ευρωπαϊκού στοιχείου, όσο και τοπικής πολιτισμικής παράδοσης με νέες, καινοτόμες και πειραματικές μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης.

4. Ικανότητα υλοποίησης

Βεβαίως, η δυναμική της υποψηφιότητας εκτιμάται και ως προς τις δυνατότητες υλοποίησης της. Κρίσιμο είναι κατά πόσον το εγχείρημα έχει ισχυρή πολιτική στήριξη, με την ρητή, έμπρακτη και διαρκή στήριξη από τοπικές, περιφερειακές και εθνικές αρχές. Φυσικά, η ικανότητα υλοποίησης κρίνεται και ως προς τη φέρουσα ικανότητα των περιοχών, πρωτίστως την επάρκεια και βιωσιμότητα των υποδομών.

5. Προσέγγιση

Τεράστιο ρόλο παίζει και δυνατότητα κινητοποίησης των πολιτών στη βάση του εθελοντισμού, της υλικής και ψυχολογικής στήριξης του εγχειρήματος και γενικότερα στην υιοθέτηση της υποψηφιότητας ως υπόθεση της καθημερινότητας τους, τόσο

στην περίοδο της προετοιμασίας, όσο και στην περίοδο της υλοποίησης. Οι ευκαιρίες συμμετοχής, βεβαίως, δεν μπορούν παρά να είναι απρόσκοπτες και με υψηλό βαθμό προσβασιμότητας σε ένα ευρύ φάσμα πολιτών, με έμφαση στους νέους, στους κοινωνικά αποκλεισμένους, στις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, στις μειονότητες, στα άτομα με αναπηρία και στους ηλικιωμένους. Ακόμα και οι σχολικές δομές πρέπει να συνυπολογίζονται στην κινητοποίηση της τοπικής κοινωνίας με την υποψηφιότητα, δίνοντας ιδιαίτερο βάρος στην εκπαίδευση των παιδιών.

6. Διαχείριση

Τέλος, κεντρικής σημασίας είναι το σύνολο της διαχείρισης (οικονομικής, διοικητικής, οργανωτικής, επικοινωνιακής) του φακέλου. Βασική είναι η συγκέντρωση οικονομικών πόρων, αλλά εξίσου κομβική είναι και η διοικητική και οργανωτική διάρθρωση για την υλοποίηση της δράσης. Ιδιαίτερα σημαντική θα αποδειχθεί η πρόβλεψη και περιγραφή των βέλτιστων όρων συνεργασίας ανάμεσα στις τοπικές αρχές και την οργανωτική δομή. Μέσα στην τελευταία συμπεριλαμβάνεται και η καλλιτεχνική ομάδα, με τον καλλιτεχνικό διευθυντή να έχει σαφές και ευρύ πεδίο δράσης και δημιουργικής ελευθερίας. Προφανώς, είναι αυτονόητο πως κάθε φάκελος έχει αναλυτικές δράσεις και μεθοδολογία επικοινωνιακής στρατηγικής, καθώς και όρους προετοιμασίας για την αντιμετώπιση απρόοπτων καταστάσεων και διαχείριση κρίσεων.

Ευρωπαϊκές και ελληνικές πρακτικές στον θεσμό της Π.Π.Ε.

Α. Καλές ευρωπαϊκές πρακτικές

Ο θεσμός της ΠΠΕ, υλοποιημένος σε πάνω από 60 πόλεις και 30 χώρες αποτελεί θεσμό κλειδί για την οικονομική, αστική και πολιτιστική αναζωογόνηση (“regeneration”) των πόλεων. Στα άμεσα και βραχυπρόθεσμα οφέλη του θεσμού, ξεχωρίζουν η κινητικότητα στον κατασκευαστικό τομέα, με αφορμή τα έργα υποδομών που συνήθως ακολουθούν την ανακήρυξη μιας πόλης σε πολιτιστική πρωτεύουσα και η ανάπτυξη όλων των παρεχόμενων υπηρεσιών που σχετίζονται με τη διοργάνωση τόσο μεγάλων γεγονότων. Σε αυτές περιλαμβάνονται τόσο υπηρεσίες διαμονής φιλοξενίας και σίτισης, όσο και συμπληρωματικές δραστηριότητες αναψυχής. Στα άμεσα ορατά αποτελέσματα περιλαμβάνονται επίσης η αλλαγή της εικόνας της πόλης, η αστική αναζωογόνηση των κτιρίων και η ανάπλαση των ελεύθερων χώρων της.

Σύμφωνα με την Beatriz Garcia στην έκθεση *European Capitals Of Culture: Success Strategies And Long Terms Effects* υπάρχουν πολύ λίγα αποτυπώματα ή ενδείξεις για την ύπαρξη μακροπρόθεσμων ωφελειών στις διοργανώτριες πόλεις, άμεσα σχετιζόμενων με τη διεκδίκηση και φιλοξενία του τίτλου⁸, την ίδια στιγμή που η έκθεση Palmer υπογραμμίζει ότι η πολυπλοκότητα του θεσμού δεν επιτρέπει εύκολες αναγνώσεις στους λόγους επιτυχίας ή αποτυχίας μιας πόλης. Ωστόσο, αξίζει να γίνει μια επισκόπηση και ενδεικτική καταγραφή κάποιων που αποτελούν κοινά σημεία αναφοράς σε πόλεις που φιλοξένησαν τον τίτλο και μπορεί η αφετηρία τους να αναζητηθεί σε αυτόν.

Ένα κοινό χαρακτηριστικό αποτελεί η πολιτιστική ανάπτυξη των πόλεων και μετά το έτος του τίτλου. Αυτό παρατηρήθηκε με πολλούς τρόπους, ένας από τους οποίους είναι η αναβάθμιση και ανάπτυξη των ήδη υπαρχόντων φορέων πολιτισμού μέσω της ενίσχυσης και της εμπλοκής τους στην προετοιμασία της πόλης για την διοργάνωση τέτοιων σύνθετων και πολυεπίπεδων εκδηλώσεων. Αυτό οδήγησε σε μία μόνιμη αναβαθμισμένη πολιτιστική παραγωγή εκ μέρους αυτών των φορέων και αυξημένη διαθεσιμότητά τους για συμμετοχή στη ζωή της πόλης (ενδεικτικά παραδείγματα το Cork και το Λουξεμβούργο που χρηματοδότησαν τους φορείς ώστε να αποκτήσουν πιο «επαγγελματικό» επίπεδο).

Ένας άλλος παράγοντας πολιτιστικής ανάπτυξης είναι η διατήρηση και μακροήμερευση των νέων φεστιβάλ που δημιουργήθηκαν με αφορμή την ΠΠΕ που σε πολλές πόλεις εδραιώθηκαν και ενσωματώθηκαν σε τακτικές διοργανώσεις, όπως στην Κοπεγχάγη και Sibiu.

Άλλο ένα σημαντικό στοιχείο που κληροδότησε ο θεσμός ως κεκτημένο προς αξιοποίηση είναι η γνώση και η καινοτομία στη διαδικασία υλοποίησης, τόσο σε επίπεδο περιεχομένου όσο και σε επίπεδο μεθοδολογίας (π.χ ως προς τους τρόπους

⁸ Garcia, Beatriz & Cox, Tamsin, *European Capitals Of Culture: Success Strategies And Long Terms Effects*, Directorate General For Internal Policies, Policy Department B: Structural And Cohesion Policies, Culture And Education, σελ 156

συμμετοχής των πολιτών και της ευρύτερης δυνατής συναπόφασης). Γενικότερα, πάντως, η τεχνογνωσία που αφήνουν τόσο μεγάλες διοργανώσεις, οι υψηλές απαιτήσεις, αλλά και η ευελιξία και νέες μορφές που προκύπτουν για την υλοποίησή τους είναι ίσως η σημαντικότερη κατοχύρωση για τις πόλεις, τουλάχιστον σε κοινωνικό επίπεδο. Πρόκειται δηλαδή για την αύξηση του επιπέδου της ικανότητας σχεδιασμού, κατάρτισης, διαχείρισης και υλοποίησης η οποία όμως δεν διατηρεί την ίδια ταχύτητα αλλά αναβαθμίζει οριστικά την πόλη.

Τέλος ο θεσμός αξιοποιείται στο να παράξει νέους τρόπους συνεργασίας ανάμεσα σε καλλιτέχνες, συλλογικούς φορείς και τις τοπικές αρχές, αλλά και ανάμεσα στους ίδιους στους καλλιτέχνες. Ενδεικτικό τέτοιων «δομών» που διατηρήθηκαν είναι το δίκτυο «cultural entrepreneurs» του Rotterdam (ΠΠΕ 2001) και το δίκτυο του Turku (ΠΠΕ 2011) που πήρε απόφαση να συνεχίσει τη συνεργασία του για τα επόμενα χρόνια⁹.

Άλλο ένα στοιχείο, από τα πιο απτά των μακροπρόθεσμων επιπτώσεων, είναι η αστική αναζωογόνηση των πόλεων. Ενώ αυτές οι παρεμβάσεις θεωρούνται από τις πιο άμεσες και βραχυπρόθεσμες επιπτώσεις του θεσμού, το παράδειγμα πόλεων που άλλαξαν δραστικά, χάρη στη ριζική ανάπλαση τους που στόχευσε στην αλλαγή της εικόνας τους, κατατάσσει την αστική ανάπλαση στα μακροχρόνια οφέλη του τίτλου (ενδεικτικό το παράδειγμα της Γλασκόβης, αλλά και της Κωνσταντινούπολη που με τη διάσωση και συντήρηση των μνημείων ενόψει 2010, συμπεριλήφθηκε στη λίστα για τα μνημεία παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO)¹⁰.

Τέλος βασική κληρονομιά του θεσμού αποτελεί το αναβαθμισμένο μοντέλο διακυβέρνησης που απαιτεί συμπράξεις μεταξύ των διαφορετικών βαθμίδων διοίκησης, των φορέων του δημοσίου, του ιδιωτικού τομέα και των πολιτών - ένα μοντέλο που μπορεί να εφαρμόζεται σε νέα πεδία οριζόντιας σύνδεσης, όπως για παράδειγμα τα γεωγραφικά, γύρω από περιοχές ενδιαφέροντος ή ακόμα και δικτυώσεις πόλεων ανεξάρτητα από το αν φιλοξένησαν το θεσμό ή όχι (παράδειγμα αποτελεί το δίκτυο των δώδεκα πόλεων ΠΠΕ στο Ηνωμένο Βασίλειο ή το δίκτυο των 53 δημάρχων στην περιοχή του Ruhr).

B Κακές ευρωπαϊκές πρακτικές

Στη διεθνή εμπειρία όμως έχουν καταγραφεί και αρνητικές επιπτώσεις υλοποίησης του θεσμού. Η κριτική εστιάζει στην αλλαγή της πόλης με βάση τις επιθυμίες ή προσδοκίες των επισκεπτών και όχι των κατοίκων της – επί της ουσίας δηλαδή, πρόκειται για μια κριτική που εστιάζει στο ότι ο θεσμός ή οι πόλεις «τουριστικοποιούνται», αντί να αλλάζει το πολιτισμικό, κοινωνικό και αναπτυξιακό τους πλαίσιο. Αυτό αποτυπώνεται και στον περιορισμένο σχεδιασμό υποδομών που θα καλύπτουν πάγιες και διαρκείς ανάγκες της πόλης, οπότε και ως προτεραιότητα τίθεται η ικανοποίηση μη εσωτερικών αναγκών.

Άλλη μία παράμετρος που αξίζει να αναφερθεί είναι η τάση των προετοιμασιών για τη φιλοξενία του θεσμού να συμπαρασύρουν με αυξητική πορεία τις τιμές των

⁹ Garcia,ο.π σελ 120

¹⁰ Garcia ,ο.π σελ 155

ενοικίων και την αγορά ακινήτων, αναγκάζοντας τους πολίτες να μετεγκατασταθούν σε άλλες περιοχές, κυρίως των προαστίων.

Κλείνοντας, παραθέτουμε τα πορίσματα του ευρωβαρόμετρου που αφορούν στην ικανοποίηση από τους όρους διαβίωσης (life satisfaction) και μαρτυρούν ότι στις πόλεις πριν ή και κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής του θεσμού, το ποσοστό ικανοποίησης είναι κάτω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο κατά 0,7. Η πτώση αυτή οφείλεται μάλλον στις μεταβολές στην καθημερινότητα των πολιτών που προκαλούν τόσο μεγάλες διοργανώσεις όπως η αυξημένη προσέλευση επισκεπτών και οι δυσκολίες που αυτή προκαλεί, η γενικότερη ενόχληση από τα έργα που υλοποιούνται καθώς και η τάση αύξησης των τιμών.

Γ. Οι ελληνικές περιπτώσεις

Η Ελλάδα φιλοξένησε το θεσμό τρεις φορές μέχρι σήμερα: το 1985 στην Αθήνα, το 1997 στη Θεσσαλονίκη και το 2006 στην Πάτρα. Με βάση όσα έχουμε ήδη αναφέρει, είναι αυτονόητο πως η διαδικασία επιλογής για καμία από τις παραπάνω δεν υπόκειται στον εσωτερικό διαγωνισμό, με τη μορφή που τον έχουμε γνωρίσει για την επιλογή του 2021. Ωστόσο, εκτός από τις επιμέρους συγκυρίες σε εγχώριο και διεθνές πολιτικό, αλλά και κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, η Ελλάδα ακολούθησε και μια ιδιότυπη «επετηρίδα», αναθέτοντας τις ΠΠΕ με βάση τον κανόνα πληθυσμιακής συγκέντρωσης.

- **Αθήνα (1985)**

Η πρώτη πόλη που φιλοξένησε τη διοργάνωση του θεσμού από την ίδρυσή του το 1983 ήταν η πρωτεύουσα της Ελλάδας, η Αθήνα το 1985. Η επιλογή έγινε για καθαρά συμβολικούς λόγους: όχι μόνο ως πρωτεύουσα της χώρας, η οποία είχε εισηγηθεί τη δημιουργία του θεσμού, αλλά και ως πόλη – γενέτειρα της κλασικής αρχαιότητας και της Δημοκρατίας, η Αθήνα θεωρείται δομικό και θεμελιώδες στοιχείο του ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Η Αθήνα διοργάνωσε το θεσμό με λαμπρότητα και με πολύ ισχυρούς συμβολισμούς όπως η επίσκεψη στον αρχαίο χώρο της Πνύκας. Στα εμβληματικά έργα που συνδέθηκαν με τη φιλοξενία του θεσμού ανήκει η ανακαίνιση για πέντε αίθουσες του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, ένας καινούριος εκθεσιακός χώρος στο λιμάνι του Πειραιά καθώς και η αναμόρφωση αρκετών πολιτιστικών υποδομών σε γειτονικούς δήμους. Παρά τη μεγαλεπήβολη διοργάνωση, όμως, το παράδειγμα της Αθήνας δεν μπορεί να εκτιμηθεί και να αξιολογηθεί όπως της Θεσσαλονίκης και της Πάτρας. Πέρα από την έλλειψη προηγούμενης εμπειρίας από τη πλευρά των πόλεων ακόμα και το περιεχόμενο του θεσμού βρίσκεται σε πρώιμο στάδιο, χωρίς ακόμα να έχουν σχηματοποιηθεί οι σκοποί ή οι δυνατότητές του. Επιπλέον το 1985 απέχει αρκετά χρόνια από την αμέσως επόμενη ελληνική πόλη που υποδέχεται το θεσμό, τη Θεσσαλονίκη του 1997, καθιστώντας όλες τις συγκρίσεις εκ των πραγμάτων δύσκολες. Με αυτή την έννοια, έχει σημασία να δούμε λίγο πιο διεξοδικά τις περιπτώσεις των άλλων δύο πόλεων.

- **Θεσσαλονίκη (1997)**

Το 1992 η Ελλάδα ορίζει την Θεσσαλονίκη ως ΠΠΕ για το έτος 1997 – μια επιλογή, η οποία έχει σαφή πολιτικά κριτήρια, σε στόχο την αναβάθμιση της πόλης και τον

επαναπροσδιορισμό της ως «συμπρωτεύουσας», ως άμυνα απέναντι στην κρίση στο «Μακεδονικό».

Παράλληλα, η συγκυρία του 1997 βρίσκει την Ελλάδα σε ένα κρίσιμο σταυροδρόμι σε διεθνές γεωπολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Από τη μία, η νέα τότε κυβέρνηση Σημίτη βρίσκεται εν μέσω μιας σειράς κρίσεων στην εξωτερική πολιτική (κρίση στα Ύμια, δολοφονίες Τάσου Ισαάκ – Σολωμού Σολωμού στην «Πράσινη Γραμμή» της Κύπρου). Από την άλλη, το ελληνικό επιχειρηματικό κεφάλαιο (ιδιαίτερα το τραπεζικό και το διατροφικό σύμπλεγμα) έχει ήδη ξεκινήσει την επέκταση του στα Βαλκάνια (Σερβία, ΠΓΔΜ, Βουλγαρία). Μέσα σε ένα τέτοιο περιβάλλον, η διοργάνωση του θεσμού της ΠΠΕ από τη Θεσσαλονίκη μοιάζει ιδανική ευκαιρία για την ελληνική κυβέρνηση, όχι για να καταρτίσει κάποιο μεσοπρόθεσμο στρατηγικό σχεδιασμό, αλλά για να αναπτύξει, μέσω του θεσμού, πολιτιστική διπλωματία, υπερτονίζοντας την κατεύθυνση για «εκσυγχρονισμό» δομών και υπηρεσιών και ταυτόχρονα, να μεγεθύνει την εθνική ανάταση στο εσωτερικό της χώρας.

Βεβαίως, η Θεσσαλονίκη από την πλευρά της εκείνη την περίοδο αναζητά νέο αναβαθμισμένο ρόλο τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων. Το αφήγημα της διοργανώτριας και της δημοτικής αρχής, καθώς και του γηγενή υπουργού Πολιτισμού Ευάγγελου Βενιζέλου εστιάζει στο ότι η Θεσσαλονίκη θα κερδίσει τη θέση που της αξίζει (και μέσα στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια, ΝΑ Ευρώπη). Θα αναδειχθεί για άλλη μία φορά ο ρόλος που διατηρεί ανά τους αιώνες: μια ισχυρή πόλη με δεσπόζουσα θέση στα Βαλκάνια, ένα ισχυρό οικονομικά κέντρο με πολυπολιτισμική ταυτότητα ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση. Στην προσπάθειά της να υποδεχθεί το θεσμό, δρομολογεί μεγάλο αριθμό έργων (περισσότερα από 200) αλλά και νέων διοργανώσεων και θεσμών (οι νέες αυτές υποδομές και θεσμοί είναι περίπου 12 και ανάμεσα τους συγκαταλέγονται το Μουσείο Σύγχρονης τέχνης, το Μουσείο φωτογραφίας, το Μουσείο φωτογραφίας, το μουσείο κινηματογράφου). Από το μέγεθος και τον αριθμό των παρεμβάσεων που σχεδιάστηκαν, είναι εμφανής η φαραωνική αντίληψη για το θεσμό καθώς και οι μεγάλες χρηματοδοτικές ανάγκες για την υλοποίηση αυτού του προγράμματος. Η έκθεση του Palmer που δημοσιεύεται το 2004 και στηρίζεται στα στοιχεία που παρέχει κάθε πόλη είναι βασική πηγή αυτοαξιολόγησης ακόμη και αν αυτή εκπονείται από ανεξάρτητους συνεργάτες μη οργανικά εμπλεκόμενους στην εν λόγω διοργάνωση. Στην περίπτωση της Θεσσαλονίκης εν προκειμένω η περιγραφή είναι αρκετά νηφάλια και διεξοδική. Ήδη από τους σκοπούς διατυπώνεται ότι στόχος της πολιτιστικής πρωτεύουσας του 1997 είναι η απόδειξη ότι η κυβέρνηση δεσμεύεται στην υπόθεση της Μακεδονίας¹¹ την ίδια στιγμή που προωθεί την αποκέντρωση δαπανώντας κεφάλαια για την ανάπτυξη της Θεσσαλονίκης. Στην ίδια έκθεση αναφέρεται η πληθώρα των πολιτιστικών γεγονότων –το καλλιτεχνικό πρόγραμμα στη Θεσσαλονίκη το 1997 ήταν έξι φορές μεγαλύτερο από τα προηγούμενα χρόνια στις άλλες πόλεις- με χαμηλή όμως συμμετοχή σε όσα είχαν αντίτιμο με ποσοστά που πάνω από το 1/3 των εκδηλώσεων είχαν πληρότητα της τάξης του 35%.¹² Στα ζητήματα επί της διαδικασίας που δημιούργησαν πρόβλημα η μελέτη αναγνωρίζει την δύσκολη και άρρυθμη λειτουργία του διοικητικού συμβουλίου η οποία κυριαρχείτο από πολιτικές σκοπιμότητες και μη σαφείς αρμοδιότητες.¹³ Εξίσου επιβαρυντική υπήρξε και η πολλαπλή αλλαγή των μελών του Διοικητικού συμβουλίου καθώς και η

¹¹ Palmer, σελ 47

¹² Palmer, ο.π σελ 58

¹³ Palmer, ο.π σελ 48

ελλιπής διαβούλευση γύρω από την προετοιμασία της πόλης που οδηγούσε πολύ συχνά σε αλλαγή των σχεδίων και ματαιώσεις εκδηλώσεων.

- **Πάτρα (2006)**

Το 2003 η Πάτρα ανακηρύσσεται ΠΠΕ για το έτος 2006, με τα επιχειρήματα που συνοδεύουν την υποψηφιότητα της να είναι πολλά.

A. Η κομβική γεωγραφική της θέση και ο ρόλος που διαδραματίζει ως φυσικό, διοικητικό και οικονομικό κέντρο της ευρύτερης Δυτικής Ελλάδας

B. Η διαχρονική αδυναμία της στον τομέα του τουρισμού, ιδιαίτερα σε σχέση με σχεδόν όλες τις μεγάλες πόλεις της Ελλάδας, παρά τις προσπάθειες που έκανε για να αναπτυχθεί

Γ. Η ανάγκη της για συνολική στρατηγική, οικονομική και παραγωγική ανασυγκρότηση, με δεδομένη την αποβιομηχάνιση που παρατηρείται ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '80

Δ. Η ύπαρξη ήδη μεγάλων πολιτιστικών εκδηλώσεων διοργανώσεων που μπορούν να ανταγωνιστούν επάξια αντίστοιχες ευρωπαϊκές (με πιο χαρακτηριστικό το Πατρινό Καρναβάλι), καθώς και η εμπειρία που αυτές έχουν παράξει και

E. Η σχετική τεχνογνωσία που αποκόμισε η πόλη από την τότε πρόσφατη φιλοξενία μέρους των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004.¹⁴

Την υλοποίηση του σχεδίου Πάτρα ΠΠΕ 2006 αναλαμβάνει ανώνυμη εταιρεία που ιδρύεται μόλις τον Μάρτιο 2005. Αυτή η ολιγορία εκδηλώνεται πρωτίστως ως πολιτική/διοικητική και έχει ως αποτέλεσμα μεγάλο μέρος του προγράμματος να ακυρώνεται λίγο μετά την εκπόνησή του λόγω και της καθυστέρησης της συγκρότησης του φορέα υλοποίησης, της μείωσης των πόρων που είχαν αρχικά συμφωνηθεί, καθώς και της άρρυθμης συνεννόησης που προέκυψε μετά τις εθνικές εκλογές του 2004 και την αλλαγή της κυβέρνησης.

Από τα 21 περίπου έργα υποδομών που υλοποιήθηκαν, η εικόνα της πόλης μέχρι το Μάρτιο 2015 είναι η εξής¹⁵:

- Τρεις (3) χώροι (Μύλοι Αγίου Γεωργίου, Εργοστάσιο Τέχνης και Πολυχώρος Λαδόπουλου), έπαψαν να λειτουργούν αμέσως μετά το τέλος των εκδηλώσεων της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας και με εξαίρεση το Πτωχοκομείο, που λειτούργησε για ένα διάστημα ως ιδιωτικός χώρος

¹⁴ Τσιλίρας, Ανδρέας, *Ο θεσμός της Πολιτιστικής πρωτεύουσας της Ευρώπης. Μερικά συμπεράσματα από τη διοργάνωση του 2006 στην Πάτρα*, www.citybranding.gr, 16/7/2015

¹⁵ Τσιλίρας, Ανδρέας, *Ο θεσμός της Πολιτιστικής πρωτεύουσας της Ευρώπης. Μερικά συμπεράσματα από τη διοργάνωση του 2006 στην Πάτρα*, www.citybranding.gr, 16/7/2015

διασκέδασης, παραμένουν κλειστοί έκτοτε ή βρίσκονται σε κατάσταση αποσύνθεσης.

- Δύο (2) ιδιωτικοί χώροι (Πτωχοκομείο, Κτίριο Μαραγκόπουλου) λειτούργησαν μετά την ΠΠΕ με χρήσεις εντελώς διαφορετικές από αυτές που προέβλεπε ο σχεδιασμός (το Πτωχοκομείο ως μπουραρία και κέντρο διασκέδασης και το Κτίριο Μαραγκόπουλου ως κατάστημα πληροφορικής) – αμφότεροι είναι πλέον κλειστοί.
- Ένας (1) χώρος, το Κτίριο του Οργανισμού Λιμένος Πατρών λειτούργησε για το πρώτο διάστημα μετά την ΠΠΕ ως χώρος υπηρεσιών και περιστασιακών εκθέσεων και τα τελευταία χρόνια ως ΚΕΠ του Δήμου Πατρέων με ένα ιδιότυπο καθεστώς.
- Δύο (2) χώροι (Αγγλικανική Εκκλησία, Σκαγιοπούλειο) που ανήκουν σε νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου (συλλόγους), χρησιμοποιούνται πολύ σπάνια και με αρκετές δυσκολίες.
- Ένας (1) χώρος (Επίκεντρο) λειτουργεί τα τελευταία δύο χρόνια ως ιδιωτικός πολυχώρος, χωρίς όμως να έχουν αξιοποιηθεί ουσιαστικά κάποιες από τις παρεμβάσεις της ΠΠΕ.
- Δύο (2) χώροι (Δημοτικό Θέατρο «Απόλλων», Αρσάκειο) που ανήκουν στο Δήμο λειτουργούν άλλοτε συνέχεια και άλλοτε περιστασιακά, όμως οι παρεμβάσεις που έγιναν ήταν επιφανειακές και απαιτούνται εργασίες μεγάλης κλίμακας προκειμένου να αξιοποιηθούν με τον βέλτιστο τρόπο.
- Τρεις (3) αρχαιολογικοί χώροι (Ρωμαϊκό Ωδείο, Κάστρο, Ελαιώνας) συνέχισαν να λειτουργούν υπό την εποπτεία του υπουργείου Πολιτισμού, αλλά μόνο το Ρωμαϊκό Ωδείο λειτουργεί περιστασιακά ως χώρος εκδηλώσεων.
- Δύο (2) χώροι (Σταφιδαποθήκες Μπάρι, Θεατράκι Γερμανού) που ανήκουν στο Δήμο λειτουργούν σε συστηματική βάση, αφού όμως απαιτήθηκαν εκ νέου δαπάνες για ριζικές εργασίες.
- Τέσσερις (4) χώροι (Αγορά, Λιθογραφείο, Παλαιά Λουτρά, Κάστρο Ρίου) συνεχίζουν να λειτουργούν περίπου με τον ίδιο τρόπο.
- Ένα (1) συγκρότημα κτιρίων που δημιουργήθηκε με την ανακατασκευή μέρους του συγκροτήματος του πρώην εργοστασίου Λαδόπουλου, χρησιμοποιήθηκε ως διοικητική έδρα της ΠΠΕ και αμέσως μετά αποδόθηκε στο Δήμο Πατρέων για τη στέγαση υπηρεσιών του. (ΕΑΠ σελ 40-41).

Μία από τις καλές πρακτικές που ενισχύθηκε και αναβαθμίστηκε στην Πάτρα μέσω της ΠΠΕ ήταν αυτή της αναβαθμισμένης συμμετοχής των πολιτών. Στις προηγούμενες ελληνικές περιπτώσεις, η εμπλοκή των εθελοντών αφορούσε κυρίως στην ενημέρωση – αντιθέτως, στην Πάτρα, οι εθελοντές συμμετείχαν, όχι μόνο στην επίσκεψη και παρακολούθηση των πολιτιστικών δρώμενων, αλλά και στην προετοιμασία της πόλης για την υποδοχή του θεσμού. Το πρόγραμμα εθελοντισμού της Πάτρας υπήρξε εξαιρετικά επιτυχημένο με πάνω από 1.200 εθελοντές να αθροίζουν τις δυνάμεις τους¹⁶, ενώ στο πλούσιο αυτό δυναμικό της πόλης εντάχθηκαν αθρόα και μεγάλο μέρος προσωρινά διαμένοντων στην πόλη, όπως φοιτητές που ζουν και σπουδάζουν εκεί. Για όλους τους εθελοντές υπήρξε

¹⁶ Λεβέντη, Αγγελική: Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης: Στόχοι, μέτρα και αποτελέσματα. Διπλωματική Εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πρόγραμμα Σπουδών Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων, Πάτρα, 2007, σελ 46

ικανοποιητική εκπαίδευση σχετικά με την ιστορία και το ύφος του θεσμού, καθώς και εξοικείωση τους με τους χώρους που θα δραστηριοποιούνταν. Το πλέον σημαντικό είναι ότι όλη αυτή η διαθεσιμότητα και κινητοποίηση των πολιτών «θεσμοθετήθηκε» και και αξιοποιήθηκε και μετά το 2006 με δημιουργία γραφείου εθελοντισμού στο δήμο. (Δήμος Πάτρας).

Ελευσίνα 2021: Προκλήσεις και προοπτικές

A. Νέο πλαίσιο, νέοι όροι

Η ανάδειξη της ΠΠΕ για το 2021 και οι διεργασίες για την επιλογή της που ξεκινούν το 2015, βρίσκουν την Ελλάδα σε μία πολύ διαφορετική συγκυρία από αυτήν την οποία είχε υποδεχθεί τις προηγούμενες τρεις φορές τη φιλοξενία του θεσμού. Όχι μόνο η πρωτοφανής οικονομική κρίση που έχει πανευρωπαϊκές διαστάσεις συγκροτεί ένα πολύ διαφορετικό πεδίο δυνατοτήτων και αναγκών. Πέραν των παγιωμένων και παρατεταμένων πολιτικών λιτότητας που εφαρμόζονται στη χώρα (οι περισσότερες σε θεσμοθετημένη μορφή), τρία ακόμα στοιχεία συντελούν στην ιδιαιτερότητα αυτή.

- Πρώτον, η κυβέρνηση που καλείται να διαχειριστεί όλη αυτή την προετοιμασία θεωρείται ακόμα νέα κυβέρνηση, με πολλά μέτωπα ανοιχτά και χωρίς προηγούμενη εμπειρία στα εν λόγω θέματα.
- Δεύτερον, ακόμα και μια κυβέρνηση με προηγούμενη σχετική εμπειρία στην υποδοχή του θεσμού, θα έπρεπε να διαχειριστεί την διαγωνιστική διαδικασία ανάμεσα στις ενδιαφερόμενες πόλεις με κατάθεση φακέλου, γεγονός που συντελείται για πρώτη φορά σε ελληνική περίπτωση και διαφοροποιείται από μια απλή διαδικασία ανάθεσης.
- Τρίτον, μετά το νόμο 3852/10 (γνωστός ως «Καλλικράτης»), το νομοθετικό πλαίσιο που διέπει την Τοπική Αυτοδιοίκηση δεν έχει δοκιμαστεί σε τέτοιου είδους απαιτητικές διοργανώσεις και στην αναγκαία ευελιξία που απαιτείται.

Σε αυτή την κατεύθυνση της ανάδειξης και της ανάγκης επίλυσης των προβλημάτων που προκύπτουν τόσο από την οικονομική συγκυρία όσο και από το θεσμοθετημένο πλαίσιο, είναι και η επιστολή που συνυπογράφουν όλες οι υποψήφιες πόλεις ήδη από τη φάση της προεπιλογής ζητώντας να υπάρξει ξεκάθαρη δέσμευση της χρηματοδότησης από πλευράς της κυβέρνησης. Παράλληλα, στην επιστολή ζητούν και νομοθετική ρύθμιση για να υπάρξει δυνατότητα δημιουργίας νέου φορέα διαχείρισης, μη δεσμευμένου από τις αρχές του δημόσιου λογιστικού και τους περιορισμούς του «καλλικρατικού» και «μνημονιακού» πλαισίου. (Καθημερινή, 9/5/16, Σάκης Ιωαννίδης). Ήδη, το δεδομένο πλαίσιο δημιούργησε μεγάλη καθυστέρηση και αναστάτωση στις υποψήφιες πόλεις από το στάδιο της δημιουργίας φορέα διεκδίκησης μέχρι την διαδικασία υποβολής αιτήματος χρηματοδότησης των φακέλων.

Οι 14 πόλεις που έθεσαν υποψηφιότητα αρχικά ήταν οι ακόλουθες: Βόλος, Δελφοί, Ελευσίνα, Ιωάννινα, Καλαμάτα, Κέρκυρα, Λάρισα, Λέσβος, Μεσολόγγι, Πειραιάς, Ρόδος, Σαλαμίνα, Σάμος, Τρίπολη. Τρεις από αυτές (Ελευσίνα, Ρόδος, Καλαμάτα) πέρασαν το Φεβρουάριο του 2016 στην δεύτερη φάση, με την Ελευσίνα να ανακηρύσσεται τελικά το Νοέμβριο του 2016 Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης για το έτος 2021 μαζί με τις πόλεις Νόβισαντ της Σερβίας (χώρα υπό ένταξη) και Τιμισοάρα της Ρουμανίας.

B. Νέες δυνατότητες για την Ελευσίνα: η αφηγηματική δυναμική της υποψηφιότητας

Η Ελευσίνα στηρίζει την ιδιαιτερότητα της υποψηφιότητας της στο γεγονός ότι τοποθετεί τη διεκδίκηση του τίτλου της ΠΠΕ 2021 ως ένα βασικό κρίκο στην αλυσίδα της μετάβασης που επιθυμεί, φαντάζεται και σχεδιάζει για το μέλλον της.

Ξεκινά από την παραδοχή ότι η πόλη της Ελευσίνας απέχει κατά πολύ από τη στερεοτυπική τουριστική εικόνα «ήλιου και θάλασσας» της Ελλάδας, όπου οι άνθρωποι ζουν ξέγνοιαστοι. Αντιθέτως, ισχυρίζεται ότι εκπροσωπεί ένα παραγνωρισμένο αλλά πολύ αληθινό κομμάτι της χώρας - αυτό της παραγωγής¹⁷.

Η Ελευσίνα είναι το γεωγραφικό και αστικό κέντρο μιας πραγματικής παραγωγικής ατμομηχανής της Ελλάδας και η διεκδίκηση του τίτλου τη βρίσκει, λόγω κρίσης και κορεσμού του υπάρχοντος αναπτυξιακού μοντέλου, μπροστά σε μία αναγκαία και ειλημμένη απόφαση οριστικής μετάβασης σε ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης - ήδη από την πρώτη σελίδα του φακέλου, η Ελευσίνα θέτει το ζήτημα της απόφασης για στρατηγική αλλαγή.

Η ιδέα του προγράμματός της συνοψίζεται στον τίτλο «Μετάβαση στη EUphoria». Ο όρος «μετάβαση» αναφέρεται στην Ευρώπη που βρίσκεται σε συγκυρία κρίσης, μέρος της οποίας είναι και όσα διαδραματίζονται στην Ελλάδα, αλλά αναφέρεται παράλληλα και στην ανάγκη επαναπροσδιορισμού της έννοιας της «βιωσιμότητας» τόσο σε οικονομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Το “EU” είναι η γραμματολογική «συνάντηση» της Ευρώπης (Europe) και της Ελευσίνας (Eleusis), το νέο σημείο επαφής της Ευρώπης, της Ελλάδας και της Ελευσίνας.

Επίσης, ο δίφθογγος “EU”, εκτός από το ακρωνύμιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μεταγραφόμενο στα ελληνικά είναι το επίρρημα «ευ» που σημαίνει «το καλό» - όχι όμως με την ηθοπλαστική διάστασή του αλλά το καλό που ενέχει μια διαδικασία μετασχηματισμού, μια εξέλιξη. Η Ελευσίνα αποτελεί μικρογραφία της Ευρώπης: στο έδαφός της κατοικούν πολλές ομάδες και μειονότητες, με διαφορετική καταγωγή, αξίες, πολιτισμό, θρησκεία και συμβολισμούς που δεν ενώνονται λόγω παρελθόντος, αλλά πάνω στη βάση της αναγκαιότητάς τους να συμβιώσουν στο παρόν και στο μέλλον. Σε οικονομικό επίπεδο, η Ελευσίνα αντιμετωπίζει τα ίδια αδιέξοδα με τη μεταβιομηχανική Ευρώπη, παράλληλα με την πρόκληση μιας ανάπτυξης με αξιοπρεπή εργασία και σεβασμό στο φυσικό πλούτο. Λόγω αυτών των κοινών στοιχείων, η Ελευσίνα θα μπορούσε να αποτελέσει εργαστήριο μελέτης για τα μεγάλα κοινωνικά και οικονομικά ζητήματα που αντιμετωπίζει η Ευρώπη.

Οι παραπάνω ομοιότητες συντείνουν πάρα πολύ στην ταύτιση της πορείας της Ελευσίνας με αυτήν της Ευρώπης. Η Ελευσίνα από τις πρώτες σελίδες του φακέλου της τοποθετείται ως κομμάτι των εξελίξεων της ευρωπαϊκής ηπείρου, παρούσα και συμμετοχή εξίσου στα προβλήματα, όσο και στις δυνατότητες υπέρβασής τους. Το στοιχείο της ευρωπαϊκής διάστασης δηλαδή δεν είναι μια απλή αναφορά, αλλά μια μεθοδολογία εργασίας.

Άλλο ένα καίριο στοιχείο είναι ότι η Ελευσίνα συνδυάζει τα στοιχεία του παρελθόντος με την πρόκληση της σύγχρονης πολιτιστικής παραγωγής: το αφήγημα της θεάς Δήμητρας που ήταν μέτοικος, συνδυάζεται με την ιστορία της πόλης που είναι διαχρονικά τόπος υποδοχής επισκεπτών και νέων κατοίκων, ο μύθος της Περσεφόνης συνδέεται με τον πρωτογενή τομέα, που κυρίως δραστηριοποιούνται οι κάτοικοι στη Δυτική Αττική και τα Ελευσίνια Μυστήρια που είχαν καθολική

¹⁷ Στην Ελευσίνα και στην ευρύτερη περιοχή του Θριασίου, λόγω της εκτεταμένης παρουσίας αγροτικών, κτηνοτροφικών, βιομηχανικών και τουριστικών μονάδων, παράγεται το 30% του ΑΕΠ, ποσοστό μεγαλύτερο ακόμα και από τη συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ.

πρόσβαση σε αυτά όλοι οι πολίτες (ανεξαρτήτου φύλου, καταγωγής, οικονομικής τάξης) συνδέονται με την σύγχρονη πολυπολιτισμική κοινωνία. Σε όλη την πρόταση υπάρχει συνεκτικότητα μεταξύ των στοιχείων του παρελθόντος, μυθικών ή μη, με τον τρόπο που έχουν αφομοιωθεί στη ζωή της πόλης καθώς και των δυνατοτήτων που μπορούν να ανοιχθούν. Σημαντικό στοιχείο είναι ότι η Ελευσίνα δεν προσπαθεί να δημιουργήσει ένα καινούριο αφηγηματικό νήμα, ούτε όμως να περιοριστεί στο ήδη υπάρχον - προσπαθεί με τα υπάρχοντα υλικά να μετατρέψει και να τα αναβαθμίσει.

Γ. Η αναπτυξιακή πρόταση της Ελευσίνας

Οι δράσεις της Ελευσίνας εκτείνονται στο σύνολο τουλάχιστον της Δυτικής Αττικής - ήδη από την ιστορική αναδρομή προκύπτει ότι η Ελευσίνα στη διάρκεια των χρόνων αναδείχθηκε σε πολιτικό, διοικητικό και πολιτιστικό κέντρο της περιοχής, άρα έχει καθιερωθεί ως μητροπολιτικό κέντρο της περιοχής με δραστηριότητα αντίστοιχης εμβέλειας.

Επιπλέον η πρόταση περιλαμβάνει δράσεις σε όλους τους δήμους της Δ. Αττικής με βάση τα κύρια χαρακτηριστικά τους: ενδεικτικά σε Ασπρόπυργο και Φυλή θα υλοποιηθούν δράσεις για τους βιομηχανικούς χώρους και την εργασία, ενώ στα Μέγαρα οι δράσεις θα αφορούν την τουριστική προβολή.¹⁸

Οι μακροπρόθεσμοι στόχοι που έθεσε η πόλη είναι συνεκτικοί, αναπτυξιακοί και αφορούν όλα τα επίπεδα - τοπικό, εθνικό και ευρωπαϊκό. **Σε τοπικό επίπεδο**, η Ελευσίνα πλήττεται όπως και οι περισσότερες πόλεις της Ελλάδας από τη μετανάστευση των νέων και ιδιαίτερα αυτών με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, των νέων επιστημόνων. Πέρα από τη μετανάστευση στο εξωτερικό όμως που προκύπτει κυρίως από την οικονομική κρίση που βιώνει η χώρα, καταγράφονται μεγάλες ροές και προς την Αθήνα. Με την ανάδειξη σε ΠΠΕ η Ελευσίνα επιχειρεί να δημιουργήσει ένα ελκυστικό περιβάλλον ανάδειξης νέων μορφών επιχειρηματικότητας, καινοτόμων ιδεών και ανάπτυξης νέων τομέων – περιβάλλον δηλαδή εύφορο για να παραμείνουν στην πόλη οι νέοι. Επίσης η διεκδίκηση της ΠΠΕ δημιουργεί ένα όραμα για την πόλη, ένα κοινό σχέδιο ανάμεσα στη δημοτική αρχή και τους πολίτες της που τοποθετείται ως προτεραιότητα παραμερίζοντας επιμέρους διαφορές και λειτουργεί ως παράγοντας κοινωνικής συνοχής.

Σε εθνικό επίπεδο η προσπάθεια αυτή θα συντελέσει στην οριστική αλλαγή της εικόνας της Ελευσίνας και στο εσωτερικό της χώρας. Το 2021 θα λειτουργήσει ως μέρος μιας ολόκληρης διαδικασίας αλλαγής της εικόνας της πόλης από αυτή της βιομηχανικής «εργατούπολης» με το εγκαταλελειμμένο αρχαιολογικό απόθεμα και το υποβαθμισμένο περιβάλλον σε μία πόλη με έμφαση στον πολιτισμό και στη νεανική επιστημονική και επιχειρηματική καινοτομία. Επιπλέον με δεδομένη την οικονομική συγκυρία της χώρας και την ανάγκη για συνολικό επαναπροσδιορισμό της βιώσιμης ανάπτυξης, η Ελευσίνα θα μπορέσει να αποτελέσει ένα “case study” για νέες κατευθύνσεις του παραγωγικού μοντέλου.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο η ανάδειξη μιας ελληνικής πόλης, με στοιχεία τόσο μακριά από τα αυτά ενός τυπικού δυτικοευρωπαϊκού τουριστικού προορισμού, θα μπορέσει να δείξει στους Ευρωπαίους την άλλη πλευρά της χώρας, αυτή της παραγωγής και

¹⁸ Φάκελος υπονηφιότητας Ελευσίνας, σελ 14

της δημιουργίας. Με αυτό τον τρόπο η Ευρώπη θα μπορέσει να προσεγγίσει και να κατανοήσει πιο σφαιρικά την ελληνική περίπτωση, κάτι που μόνο προωθητικά μπορεί να λειτουργήσει ως προς την ευρωπαϊκή συνοχή.

Άλλο ένα ποιοτικό στοιχείο της αναπτυξιακής λογικής του προγράμματος είναι η προσπάθεια η ΠΠΕ να κεφαλαιοποιήσει μια διεργασία που έχει ήδη ξεκινήσει: με το δημοτικό συμβούλιο της πόλης να έχει ήδη διαβουλευτεί και ψηφίσει δύο κείμενα στρατηγικής κατεύθυνσης και μακροχρόνιας δέσμευσης για τον πολιτισμό (“2030 Agenda for Sustainable Development” και «Πολιτιστική Στρατηγική 2016-2025»), η ΠΠΕ 2021 έρχεται να λειτουργήσει ως καταλύτης σε αυτή τη προσπάθεια, συστρατεύοντας ακόμα περισσότερους θεσμικούς φορείς και δημιουργώντας ένα μεγάλο γεγονός - ένα έτος τομή στην πορεία της μετάβασης.

Δ. Οικονομική βιωσιμότητα δράσεων – υποδομών μέχρι το 2021 και μετά

Οι οικονομικοί πόροι που απαιτούνται για δράσεις και υποδομές το διάστημα 2017 - 2021 είναι εξασφαλισμένοι από το Δήμο και την Περιφέρεια. Και οι δύο φορείς έχουν διοικήσεις, η θητεία των οποίων διαρκεί μέχρι το 2019 (διάστημα που παράγει σταθερότητα), έχουν δεσμευθεί μέσω αποφάσεων των συλλογικών τους οργάνων την ένταξη των αναγκαίων πόρων στον προϋπολογισμό και στο πρόγραμμα εκτελεστέων έργων. Παράλληλα, υπάρχει μόχλευση ιδιωτικών κεφαλαίων κυρίως από τις μεγάλες βιομηχανίες της περιοχής, κεφάλαια από τις οποίες έχουν ήδη χρησιμοποιηθεί σε δράσεις ακόμα και πριν από την ανακήρυξη της Ελευσίνας ως ΠΠΕ 2021. Η χρηματοδότηση που αφορά την κεντρική κυβέρνηση και ειδικότερα το Υπουργείο Πολιτισμού, παρότι το τελευταίο είναι από αυτά που υπόκεινται συστηματικά και ευκολότερα περικοπές, έχει υπολογιστεί με βάση τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, αλλά ήδη από το φάκελο, γίνεται αναφορά ότι σε περίπτωση αδυναμίας της κυβέρνησης να καταβάλλει την χρηματοδότηση, το όλο εγχείρημα θα μπορέσει να προχωρήσει απρόσκοπτα. Οι δράσεις και τα φεστιβάλ που περιγράφονται μετά το 2021 είτε θα περάσουν στη χρηματοδότηση με ίδιους πόρους του δήμου, ο οποίος με απόφασή του δεσμεύεται να διαθέτει το 10% του προϋπολογισμού του για πολιτιστικές δράσεις κατά το διάστημα 2021 – 2025, είτε θα ενσωματωθούν κάτω από μεγαλύτερες διοργανώσεις.

Επίσης, η Ελευσίνα στο κομμάτι των υποδομών έχει θέσει στόχους, όπως η ανακατασκευή και διαμόρφωση μεγάλων ανενεργών βιομηχανικών κτιρίων (Ιρις, Ελαιουργική), αστικές παρεμβάσεις που αφορούν την καθολική προσβασιμότητα και την αξιοποίηση των ελεύθερων χώρων και βασικές υποδομές. Με άλλα λόγια, κινείται σε ένα μάλλον συντηρητικό (ή ορθότερα, μετριοπαθές) σχέδιο υποδομών που έχει προκύψει μετά από ιεράρχηση των προτεραιοτήτων και διασφάλιση της μετέπειτα αξιοποίησης και συντήρησής τους. Με αυτό τον τρόπο, τα υλικά αποτυπώματα που θα μείνουν στην πόλη μετά το 2021, θα είναι χώροι ενταγμένοι σε ένα σχέδιο, γειωμένοι στην κοινωνία, με ισχυρούς δεσμούς με την πόλη, ιδιαίτερα αφού τα περισσότερα αποτελούν χρόνιες διεκδικήσεις των πολιτών της.

Ε. Ευρεία συμμετοχή κατοίκων – στήριξη φορέων

Την υποψηφιότητα της Ελευσίνας στήριξε από την πρώτη στιγμή, τόσο το Δημοτικό Συμβούλιο της πόλης ομόφωνα, όσο και το Περιφερειακό Συμβούλιο Αττικής με ευρεία πλειοψηφία, με το πέρασμα στη δεύτερη φάση. Ψηφίσματα στήριξης έβγαλαν και όλοι οι δήμοι της Δυτικής Αττικής. Το γεγονός πως η υποστήριξη από τους

θεσμικούς φορείς της ευρύτερης περιοχής ήταν καθολική αναδεικνύει την ΠΠΕ 2021 ως στοίχημα όλου του Θριασίου, καθώς και υποψηφιότητα της μεγαλύτερης περιφέρειας της χώρας.

Εκτός των άλλων, την υποψηφιότητα υπερθεμάτισαν, όχι μόνο οι μεγάλες βιομηχανίες που δραστηριοποιούνται στην περιοχή, το οποίο αποτελεί ότι κοντινότερο σε διασφάλιση της οικονομικής υποστήριξης του φακέλου από την επιχειρηματικότητα, αλλά και σπουδαίοι καλλιτέχνες, υπογράφοντας κείμενο υποστήριξης - ανοιχτό κάλεσμα στον κόσμο του πολιτισμού. Παράλληλα, η συστηματική παρουσία της υποψηφιότητας “eleusis21” στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δημιούργησε μία μεγάλη διαδικτυακή κοινότητα ανθρώπων που στηρίζουν την υπόθεση της Ελευσίνας, χωρίς να έχουν απαραίτητα φυσική παρουσία ή οργανική σύνδεση με την πόλη, αλλά κινητοποιούνται πρωτίστως από την έντονη σημειολογία της (κορεσμένη βιομηχανική πόλη, με τεράστιους αρχαιολογικούς πόρους, περιβαλλοντικά υποβαθμισμένη), που ανοίγει φαντασιακά τεράστιες δυνατότητες πολιτισμικής ανάτασης.

Βεβαίως, το πιο βασικό για την υποψηφιότητα της Ελευσίνας είναι ότι κατάφερε να πολλαπλασιάσει την εμπλοκή του κόσμου στον αγώνα της διεκδίκησης. Η κοινωνική και οικονομική ιστορία της πόλης ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όταν η Ελευσίνα εξελίσσεται πλέον σε «εργατούπολη», συνδέεται με κοινωνικούς και εργατικούς αγώνες. Αποτέλεσμα αυτών των κοινωνικών διεργασιών είναι η αντίληψη του ενεργού, συμμετέχοντα και κοινωνικά ευαισθητοποιημένου πολίτη που εμποτίζει την ταυτότητα της πόλης. Δεν υπάρχει μεγαλύτερο τεκμήριο αυτής της ταυτότητας από τους δεκάδες συλλόγους πολιτών (εθνοτοπικοί, εθελοντών, πολιτιστικοί, αθλητικοί, φιλανθρωπικοί).

Με αυτό το δεδομένο η στοχοθεσία δεν περιορίστηκε μόνο στην ενημέρωση και στην επιτελική ενεργοποίηση όλου αυτού του κόσμου, αλλά στην συμμετοχή, διαβούλευση και οργανική εμπλοκή τους στο δημιουργικό κομμάτι. Μετά τη φάση της προεπιλογής, η Ελευσίνα ήταν η μόνη πόλη που έδωσε στη δημοσιότητα τον πλήρη φάκελό της. Σε όλη τη διάρκεια του 2015, η ομάδα διεκδίκησης συναντήθηκε με όλους τους φορείς της πόλης για να τους ενημερώσει για το στόχο της ΠΠΕ και επισκέφθηκε όλα τα σχολεία. Για την συμμετοχή όλου αυτού του κόσμου δημιουργήθηκαν τέσσερις, μεταξύ τους συμπληρωματικές, δομές: το δίκτυο δημιουργικών πολιτών, το δίκτυο εθελοντών, το δίκτυο τοπικών επιχειρήσεων και επαγγελματιών και το δίκτυο εκπαίδευσης. Σε κάθε μια από αυτές τις δομές, συνυπάρχει το στοιχείο του συντονισμού και του κεντρικού μοντέλου με το στοιχείο της αυτοδιαχείρισης και της αυτενέργειας¹⁹

Ένα ακόμα εργαλείο που αξιοποίησε στο πλαίσιο του συμμετοχικού σχεδιασμού είναι η διοργάνωση μιας συνάντησης υπό τον τίτλο «*World Café* για την πολιτιστική πρωτεύουσα και τον πολιτιστικό σχεδιασμό» («ένας καφές που αλλάζει την πόλη») σε συνεργασία με το Εργαστήριο Τουριστικού Σχεδιασμού, Έρευνας και Πολιτικής του τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Στη συνάντηση αυτή συμμετείχαν 30 πολίτες και ο σκοπός της ήταν, πέρα από την περαιτέρω ενεργοποίηση των πολιτών, να συζητηθούν και να καταγραφούν όλες οι απόψεις γύρω από τρία βασικά ερωτήματα:

¹⁹ Φάκελος υποψηφιότητας Ελευσίνας, *ibid*

- τι θα σήμαινε για την πόλη η ανακήρυξη σε ΠΠΕ;
- πως θα άλλαζε την καθημερινότητά τους;
- για ποιο λόγο θα ήθελαν ή όχι να έχουν ρόλο στον πολιτιστικό σχεδιασμό της πόλης;

Η συζήτηση οργανώθηκε σε τρεις ομάδες των δέκα ατόμων και σε τρεις κύκλους, ο καθένας εκ των οποίων πραγματευόταν ένα από τα παραπάνω ερωτήματα. Οι ιδέες και τα συμπεράσματα που προέκυψαν, συνηγορούν στα μακροπρόθεσμα οφέλη του θεσμού, στις απαραίτητες υποδομές που θα μείνουν στην πόλη με το πέρας του 2021, καθώς επίσης και στον στόχο όλες οι παρεμβάσεις να καλύπτουν εσωτερικές ανάγκες της πόλης μετά τη λήξη του έτους διοργάνωσης²⁰. Καίριο ποιοτικό στοιχείο αποτελεί το κλίμα συνυπευθυνότητας που χαρακτήριζε τους πολίτες είτε στο ενδεχόμενο επιτυχίας είτε στο ενδεχόμενο λαθών και παραλείψεων, αφού αναλάμβαναν μέρος της ευθύνης ως δρώντα υποκείμενα στη φιλοξενία της ΠΠΕ²¹. Το σημαντικότερο, όμως, είναι η παγίωση της λογικής της διαβούλευσης και της λήψης απόφασης εκ μέρους των πολιτών, ακόμα και κατά τη διάρκεια της ΠΠΕ - όχι μόνο δηλαδή από το δίκτυο εθελοντών, που έχει έτσι κι αλλιώς σημαντική συνεισφορά στην υλοποίηση του στόχου.

Όσο για το πρόγραμμα «Περσεφόνη», αυτό μαζί με τα τρία υποπρογράμματά του («Κάθετοι Κήποι», «Share the light» και «Πολιτιστικά Συμβούλια Γειτονιάς») έρχονται να απαντήσουν στην ανάγκη επανεφεύρεσης και επανοηματοδότησης της κοινότητας και της δράσης σε τοπικό επίπεδο. Τα δύο πρώτα υποπρογράμματα αφορούν κυρίως υποδομές, ενώ τα πολιτιστικά συμβούλια θα «θεσμοθετήσουν» τη διαβούλευση των πολιτών πάνω σε συγκεκριμένα επίδικα και τη λήψη αποφάσεων με απώτερο σκοπό τη διαχείριση των «Κήπων» και τη διοργάνωση εκδηλώσεων της κλίμακας του Share the light και μετά το 2021.²²

ΣΤ. Σχέση με την μητροπολιτική Αθήνα

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως όλη η πρόταση και στοχοθεσία της Ελευσίνας περιγράφει ξεκάθαρα τη σχέση της με την Αθήνα και δημιουργεί μεγαλύτερη σαφήνεια και εξειδίκευση στους μακροπρόθεσμους στόχους που βάζει η πόλη. Συγκεκριμένα:

Η Ελευσίνα δεν διεκδικεί την πολιτιστική παραγωγή της πρωτεύουσας, όπου συνυπάρχουν πολυάριθμοι φορείς πολιτισμού, δημόσιοι και ιδιωτικοί, μουσεία, γκαλερί, συναυλιακοί χώροι, πολυχώροι πολιτισμού, θέατρα, μουσικές σκηνές – μια πόλη δηλαδή, όπου κινείται και δημιουργεί ένα πιο «θεσμικό» κομμάτι του πολιτισμού. Αντιθέτως, η Ελευσίνα στοχεύει και απευθύνεται στη νέα δημιουργικότητα και στο διάλογο που ανοίγει με το δημόσιο χώρο πολλαπλών χρήσεων. Η εγγύτητα της πόλης στην Αθήνα αξιοποιείται ως πλεονέκτημα σχετικά με τη δυνατότητά της Ελευσίνας να υποδεχθεί και να στεγάσει μεγάλο αριθμό επισκεπτών. Έτσι, η σχέση της με την Αθήνα δεν είναι ανταγωνιστική και με αυτό το

²⁰ The world café, Παράρτημα 2, σελ 10-11

²¹ The world café, Παράρτημα 2, σελ 15

²² Φάκελος υπονηφιότητας Ελευσίνας, σελ 60-62

δεδομένο, η Ελευσίνα έχει συγκεκριμένη απεύθυνση και στόχευση, εφικτούς στόχους και αποφεύγει να δημιουργείται σύγχυση στο χαρακτήρα που θέλει να αποκτήσει η πόλη. Με λίγα λόγια, επιδιώκει να δομήσει από την αρχή ένα κέντρο πολιτισμού, όχι έναν θεματικό ή «μπουτίκ» τουριστικό προορισμό. Με αυτό τον τρόπο, διεκδικεί να εκφράσει απόλυτα και συγκεκριμένα αυτές τις δυνάμεις του πολιτισμού ώστε να ταυτιστούν και οι ίδιες με την πόλη και την εξέλιξή της.

Συμπεράσματα

A. Η ελλειπτική εξέλιξη του θεσμού

Συμπερασματικά, μπορούμε να παρατηρήσουμε πως η δυνατότητα του θεσμού της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης να αποτελέσει αναπτυξιακό σχέδιο (ή μέρος του) παραμένει μια πρόκληση, η οποία ακόμα δεν έχει απαντηθεί.

Η κοινωνική, οικονομική και πολιτική πραγματικότητα καθαυτή που επικρατούσε στην δεκαετία του 1980 στην Ευρώπη, όταν και «γεννήθηκε» η ιδέα του θεσμού, ουσιαστικά αποτελεί το βασικότερο στοιχείο του, το οποίο μέχρι στις μέρες μας, του έχει προσδώσει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και ταυτότητα. Μάλιστα, θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί πως η πορεία του θεσμού έχει ακολουθήσει την εξελικτική πορεία των κοινωνικοπολιτικών προτύπων του '80. Αυτά έχουν πρωτίστως επηρεαστεί

- πρώτον, από την ανάγκη για προσαρμογή στους οικονομικούς και κοινωνικούς μετασχηματισμούς που έχουν προκληθεί από τις διαδικασίες οικονομικής ανασυγκρότησης της δεκαετίας του 1970 στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα
- δεύτερον, από τις διεργασίες πολιτικής και οικονομικής ενοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Με τη σειρά τους, αυτά έχουν δημιουργήσει ένα περιβάλλον «ανοιχτό» και δεκτικό σε νέα αναπτυξιακά εργαλεία που εγγυώνται ταυτόχρονα και την κοινωνική συνοχή.

Ήδη από τη δεκαετία του 80 η πολιτιστική πολιτική θεωρείται βασικό εργαλείο για την οικονομική και αστική αναζωογόνηση των πολιτισμικά και κοινωνικά κορεσμένων δυτικοευρωπαϊκών πόλεων - όχι τόσο μέσω της δημιουργίας θέσεων εργασίας, όσο μέσω της υιοθέτησης ενός πιο σύγχρονου και σύνθετου αναπτυξιακού μοντέλου, που περιλαμβάνει την προβολή της εικόνας της πόλης για την προσέλκυση του διεθνούς κεφαλαίου, των επιστημονικών/ερευνητικών ιδρυμάτων και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων²³

Επίσης, η φύση των πολιτιστικών πολιτικών των πόλεων στην Ευρώπη επηρεάζεται και από το ιδεολογικό υπόβαθρο των κομμάτων που είναι στην εξουσία σε τοπικό ή κεντρικό επίπεδο αλλά και από τα ειδικά χαρακτηριστικά άσκησης πολιτικής κάθε χώρας²⁴. Οι διαφορές ανάμεσα ακόμα και σε συγγενή κόμματα, όπως το βρετανικό εργατικό κόμμα και τα άλλα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα (γαλλικό, ισπανικό, ιταλικό) ανάμεσά τους και το ΠΑΣΟΚ είναι ιστορικές. Με δεδομένα τα παραπάνω, θα ήταν δόκιμο να ισχυριστούμε ότι η τότε Υπουργός Πολιτισμού της Ελλάδας Μελίνα Μερκούρη δεν εισηγείται τίποτα παραπάνω από τη θεσμοθέτηση μιας ήδη υπάρχουσας διεθνούς τάσης, αυτή της εκπόνησης πολιτιστικής πολιτικής με στρατηγικό περιεχόμενο. Είναι μία τάση που ήδη εκπονείται και υλοποιείται σε ευρωπαϊκό επίπεδο με πολλές και διαφορετικές ταχύτητες που ποικίλουν ανάλογα με

²³ Μπιανκίνι, Φράνκο & Πάρκινσον, Μάικλ (επιμ.), Πολιτιστική πολιτική και αναζωογόνηση των πόλεων - Η εμπειρία της Δυτικής Ευρώπης, Ε.Ε.Τ.Α.Α 1994, σελ 18

²⁴ Μπιανκίνι, ο.π, σελ 19

το μέγεθος της πόλης, τα ειδικά χαρακτηριστικά της, τους στόχους που έχει θέσει αλλά και το μοντέλο διακυβέρνησής της – δηλαδή, τους φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης και το πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους. Την ίδια στιγμή η μορφή με την οποία σχηματοποιεί την εισήγησή της, αυτή του μεγαλεπήβολου ευρωπαϊκού θεσμού, είναι συστατικό στοιχείο της δομικής αντίληψης για τον τρόπο άσκησης πολιτικής που έχει το κυβερνών κόμμα της περιόδου: της ευρωπαϊκής προοπτικής και ισχυρής γεωπολιτικής παρουσίας της Ελλάδας, της ανάπτυξης και στρατηγικής εξαγωγής των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της και της πρωτοπορίας σε εκείνη τη φάση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Με την θεσμοθέτηση της, η Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης, ενώ ξεκινά με ανοιχτούς ορίζοντες και αισιοδοξία για την εκπλήρωση των κεντρικών στόχων της (δηλαδή την ενσωμάτωση της αναπτυξιακής διάστασης της πολιτιστικής πολιτικής), στην πορεία αποκτά και άλλους στόχους. Οι βασικότεροι είναι η εξυπηρέτηση της ενταξιακής πολιτικής της ΕΕ και η άσκηση πολιτιστικής διπλωματίας εκ μέρους των κρατών – μελών της. Εξαιτίας της ιδιαίτερης βαρύτητας των στόχων αυτών, των πολιτικών εξελίξεων που ακολούθησαν από το ξεκίνημα του θεσμού (εξέλιξη της διαδικασίας ενοποίησης της ΕΕ), αλλά και διαφοροποιημένων έως και στρεβλών πολιτικών σκοπιμοτήτων των κυβερνήσεων των κρατών – μελών, αρκετές φορές μέχρι σήμερα οι αναπτυξιακές δυνατότητες της ΠΠΕ πέρασαν σε δεύτερη μοίρα ως προτεραιότητες ή στόχοι της ΠΠΕ.

B. Οι ελληνικές διοργανώσεις - κριτική

Αν ο παραπάνω συλλογισμός θεωρηθεί βάσιμος για να περιγράψει την ευρωπαϊκή διάσταση, τότε η εθνική περίπτωση είναι αρκετά πιο σύνθετη. Η Ελλάδα, πριν από την ανακήρυξη της Ελευσίνας σε ΠΠΕ για το 2021, έχει φιλοξενήσει άλλες τρεις φορές το θεσμό (Αθήνα 1985, Θεσσαλονίκη 1997, Πάτρα 2006). Η Αθήνα είχε τη λαμπρότητα της πόλης που διοργανώνει, αλλά και εγκαινιάζει το θεσμό, η Θεσσαλονίκη τον ανέλαβε σε περίοδο οικονομικής ευημερίας και η Πάτρα λίγο μετά τη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων 2004 – όλες οι διοργανώσεις δηλαδή τίθενται μέσα σε μια συγκυρία, αλλά και συνολική περίοδο οικονομικής και εθνικής ανάτασης. Ακόμα κι αν εξαιρέσουμε την Αθήνα το 1985 από την αδυναμία της να ενεργοποιήσει τους στόχους στην πληρότητα τους, λόγω της απουσίας προηγούμενης διοργάνωσης, οι διοργανώσεις τόσο το 1997 όσο και το 2006 έχουν σαφείς όρους πολιτικής σκοπιμότητας: εντάσσονται σε ένα συνολικό πλαίσιο πολιτιστικής διπλωματίας και απευθύνονται προς το εσωτερικό ακροατήριο, επιδιώκοντας να τονώσουν την εθνική ταυτότητα, αντί να προσδώσουν στην συγκυρία της διοργάνωσης στην Ελλάδα αναπτυξιακό πρόσημό. Αν σε αυτό συνυπολογιστεί και η στρεβλή αντίληψη για την υλοποίηση του θεσμού, όπως αυτή παρατηρείται σε πολλές περιπτώσεις (χαρακτηριστικά, η ανάπλαση ιδιωτικών κτιρίων στην Πάτρα, η αξιοποίηση των οποίων μετά το πέρας του 2006 δεν ήταν στην δικαιοδοσία του ευρύτερου δημοσίου²⁵ ή οι υπερβολικά πολυάριθμες εκδηλώσεις που έλαβαν χώρα στη Θεσσαλονίκη), η παραγωγή οικονομικών και άλλων σκανδάλων και η υποτίμηση του ρόλου των καλλιτεχνικών παραγωγών από τις πολιτικές ηγεσίες (π.χ. πλήθος

²⁵ Τσιλίρας, Ανδρέας, *Ο θεσμός της Πολιτιστικής πρωτεύουσας της Ευρώπης. Μερικά συμπεράσματα από τη διοργάνωση του 2006 στην Πάτρα*, www.citybranding.gr, 16/7/2015

παραιτήσεων στην ιστορία των ελληνικών ΠΠΕ), μπορούμε να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα της απαξίωσης και της δυσπιστίας γύρω από το θεσμό, τους σκοπούς και τις δυνατότητές του. Αυτή η υποβάθμιση του θεσμού δεν είχε αντίκτυπο μόνο στην κοινή γνώμη, αλλά οδήγησε ακόμα και μεγάλες εφημερίδες να αναδεικνύουν με ιδιαίτερη άνεση οικονομικές ατασθαλίες και κακοδιαχείριση. Το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης είναι χαρακτηριστικό και πάλι, αφού δημοσιεύματα της εποχής κάνουν λόγο για μια «12 μνη διοργάνωση» με τεράστιο κόστος, εντείνοντας ακόμη περισσότερο την αντίληψη ότι ο θεσμός αφορά κυρίως πολιτιστικές εκδηλώσεις τη χρονιά της διοργάνωσης.

Φυσικά, παρότι διαφορετικές περιπτώσεις σε διαφορετικές χρονικές συγκυρίες, οι όροι και το χρονοδιάγραμμα υλοποίησης του θεσμού σε Θεσσαλονίκη και Πάτρα είναι ενδεικτικός για τον τρόπο άσκησης πολιτικής στην ίδια τη χώρα. Το πρόβλημα δεν εστιάζεται τόσο στα κριτήρια επιλογής των πόλεων (η μεν έχει σημαντική στρατηγική θέση στην ευρύτερη γεωγραφική περιοχή και η δε είναι η Τρίτη μεγαλύτερη πόλη στην Ελλάδα), όσο στην από κει και πέρα διαδικασία.

Αφ' ενός, η επιλογή της Θεσσαλονίκης σηματοδοτεί τη δέσμευση της κυβέρνησης στην πόλη και στην ευρύτερη υπόθεση της «παραμελημένης από το αθηνοκεντρικό κράτος» Μακεδονίας. Έτσι, είναι εξαιρετικά δύσκολο να τεθούν όροι και όρια - ακόμα και αν κάτι τέτοιο αποτελούσε πολιτική βούληση της κεντρικής κυβέρνησης - και να μην θεωρηθούν ως σημεία απόσυρσης της ολόπλευρης στήριξη της πόλης, υποτίμησης του ρόλου που επιτελεί στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων και της μακραιώνης Ιστορίας της ή ακόμα και του ίδιου του Μακεδονικού ζητήματος.

Αφ' ετέρου, το παράδειγμα της Πάτρας αναδεικνύει όλες τις πτυχές της έλλειψης - της κατά τα άλλα, αυτονόητης - λειτουργικής συνεργασίας ανάμεσα σε δήμο και κεντρική κυβέρνηση (μετά τις εκλογές του 2004 και αλλαγή της δεύτερης), ακόμα και λαμβάνοντας υπόψη τα κεκτημένα της πρώτης συμφωνίας. Προφανώς, η δυσλειτουργία στη συνέργεια διοίκησης α' και γ' βαθμού σε αυτή την περίπτωση δεν προέκυψε από τα προβλήματα που πράγματι είχε η αρχική συμφωνία - αντιθέτως, καταδεικνύεται η διαχρονική αδυναμία του πολιτικού προσωπικού της χώρας να δεσμεύεται (με όρους συνέχειας κράτους) και να εγγυάται την στήριξη σε σχέδια και αποφάσεις που δεν έχει συνομολογήσει. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ευθύνη για την μεγάλη καθυστέρηση στην υλοποίηση έχουν τόσο η απερχόμενη κυβέρνηση που αρνείται να προχωρήσει ένα στρατηγικό σχεδιασμό που δεν θα καρπωθεί πολιτικά και η νέα που θέλει να υλοποιήσει κεκτημένα που η ίδια έχει συμφωνήσει, όσο και ο δήμος, η αποτελεσματικότητα των συνεργειών του οποίου καθορίζεται πολιτικά.

Άλλο ένα σημαντικό στοιχείο της πρότερης εμπειρίας εστιασμένο κυρίως στο παράδειγμα της Θεσσαλονίκης είναι η εκτεταμένη αστική ανάπλαση της πόλης²⁶. Το σχέδιο αυτό μπορεί να μην συνδεόταν άμεσα με την υλοποίηση του θεσμού και να μην είχε ιεραρχήσεις, αλλά έχει ταυτιστεί στην συλλογική συνείδηση ως υλικό αποτύπωμα της ΠΠΕ του 1997 στην πόλη. Υπό αυτό το πρίσμα, ακόμα και αν δεν επετεύχθη η εκπόνηση και υλοποίηση ενός αναπτυξιακού σχεδίου μέσω των τότε στόχων που είχαν τεθεί, η πόλη βρέθηκε με μεγάλο αριθμό υποδομών και αναπλάσεων που βελτίωσαν την ποιότητα ζωής και μπορούν να λειτουργήσουν ως

²⁶Εγχειρίδιο καλών πρακτικών και συστάσεων, Διεύθυνση Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκής Ένωσης - τμήμα Ευρωπαϊκής Ένωσης, www.ecoc2021.culture.gr

ήδη υπάρχουσες προϋποθέσεις συγκρότησης ενός επόμενου σχεδίου. Από την άλλη πλευρά, στην Πάτρα, από τις έτσι κι αλλιώς λίγες υποδομές που δρομολογήθηκαν, μόλις το ¼ των κτιριακών υποδομών που ενισχύθηκαν, ανήκει αποκλειστικά στο Δήμο της Πάτρας και μόνο σε αυτά είχε την αποκλειστική ευθύνη για την αξιοποίησή τους.

Οι παραπάνω πρακτικές, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, αναδεικνύουν τη σημασία που έχει ο θεσμός ως ευκαιρία να λύσει η πόλη δομικά προβλήματα που εξυπηρετούν εσωτερικές της ανάγκες. Βεβαίως, ακόμα και σε αυτή την περίπτωση, είναι ιδιαίτερα κρίσιμο να εντάσσονται σε ένα σχέδιο που συμπεριλαμβάνει την υλοποίηση του θεσμού και εγγυάται την περαιτέρω βιωσιμότητα των νέων αυτών υποδομών. Την ίδια στιγμή, ο χαρακτήρας των παρεμβάσεων που επιλέγονται θα πρέπει στη μεγάλη πλειοψηφία τους να αφορούν ιδιοκτησία του Δήμου ή του ευρύτερου δημοσίου (όχι όμως με δαιδαλώδη σχήματα) ώστε να μπορεί να επιτευχθεί απρόσκοπτα η μετέπειτα αξιοποίησή τους με γνώμονα το δημόσιο συμφέρον.

Τέλος, παρότι η κριτική στην Πάτρα από τις εφημερίδες το 2006 εστίασε κυρίως στην έλλειψη πολύ μεγάλων γεγονότων (“mega events”) και στις λίγες υποδομές που εν τέλει κληρονόμησε η πόλη, η διοργανώτρια αρχή κατόρθωσε να φέρει εις πέρας το θεσμό εντός των οικονομικών ορίων που είχε θέσει και χωρίς ανάλογα περιστατικά με αυτά της Θεσσαλονίκης. Σε μια χώρα, όπου ο δημόσιος διάλογος καθορίζεται σε τεράστιο βαθμό από σκάνδαλα διασπάθισης δημόσιου χρήματος, αυτό το γεγονός επιτέλεσε καταλυτικό ρόλο στη διάσωση της αξιοπιστίας του θεσμού απέναντι στην κοινή γνώμη. Ακόμη περισσότερο, ειδικά επειδή η Πάτρα ήταν η αμέσως επόμενη πολιτιστική στη χώρα μετά τη Θεσσαλονίκη, επανέφερε το όραμα διοργάνωσής του θεσμού, μακριά από «σκανδαλοθηρικές» και εσωστρεφείς πολιτικές σκοπιμότητες.

Γ. Η εργαλειακή αντίληψη του θεσμού - κριτική

Παρά την ιδιαιτερότητα του θεσμού, όμως, η αδυναμία της συγκρότησης μακροπρόθεσμου στρατηγικού σχεδιασμού σε θέματα πολιτιστικής πολιτικής αποτελεί εν γένει αδυναμία της χώρας, που βρίσκει εφαρμογή και στην περίπτωση της ΠΠΕ. Η έλλειψη συνολικής στρατηγικής καθώς και η μη συστηματοποίηση του τρόπου λειτουργίας των φορέων του πολιτισμού (δημοσίων και ιδιωτικών) και των συνεργειών που απαιτούνται στη σημερινή συγκυρία είναι ανασταλτικός παράγοντας για την αξιοποίηση του θεσμού. Ένα ακόμα ανασταλτικό στοιχείο είναι ότι η κυρίαρχη αντίληψη στη χώρα θέλει τον πολιτισμό πολύ μακριά από την αναπτυξιακή του διάσταση. Αυτό συμβαίνει κατά κύριο λόγο επειδή η πρόσληψη της ανάπτυξης (δηλαδή «τι αποτελεί ανάπτυξη») παραμένει εγκλωβισμένη σε ένα αρκετά κλειστό και στατικό ορισμό που στην υπόλοιπη Ευρώπη συναντάται μόλις τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες. Έτσι, ο ρόλος του πολιτισμού υπό το συγκεκριμένο πρίσμα της ανάπτυξης καταλήγει στην καλύτερη περίπτωση συμπληρωματικός (συνήθως ως συστατικό στοιχείο του μαζικού ή των εναλλακτικών μορφών τουρισμού) ή στην χειρότερη των περιπτώσεων, εξ ορισμού ανασταλτικός και περιοριστικός για επενδύσεις και νέες υποδομές, παρουσιάζεται δηλαδή ως εμπόδιο.

Ακόμα και στο πεδίο της ελληνικής βιβλιογραφίας, έρευνας και αρθρογραφίας, ο θεσμός της ΠΠΕ προσεγγίζεται κυρίως υπό το πρίσμα της πολιτιστικής διπλωματίας, παρότι οι περισσότερες πηγές καταλήγουν στο κοινό συμπέρασμα ότι ακόμα και σε αυτόν τον στόχο οι ελληνικές πόλεις μάλλον απέτυχαν. Ειδικότερα ακόμα και ο δημόσιος λόγος, όπως αυτός εκφέρεται από το πολιτικό προσωπικό της χώρας

(Συμπόσιο) δεν αναδεικνύει ποτέ τον αναπτυξιακό ρόλο του θεσμού ή τον αναφέρει ως συμπληρωματική διάσταση – με λίγα λόγια, όχι δηλαδή ως να είναι υποδεέστερος από τους άλλους σκοπούς που επιτελεί, αλλά σαν να υπάρχει παντελής άγνοιά της θεμελιωμένης αναπτυξιακής προοπτικής του.

Δ. Η περίπτωση της Ελευσίνας ως ελπιδοφόρο παράδειγμα

Για όλους τους προαναφερθέντες λόγους, ο στόχος της Ελευσίνας το 2021 αποκτά για τη χώρα πρόσθετη αξία. Ήδη από το στάδιο της διαγωνιστικής διαδικασίας που ακολουθείται για πρώτη φορά για ελληνικές υποψηφιότητες, όλες οφείλουν να συγκροτήσουν ένα φάκελο που να υποστηρίζει την πρόταση τους. Η διαδικασία αυτή καθαυτή πέρα από τον θεματικό άξονα γύρω από τον οποίο στήνεται η κεντρική ιδέα του φακέλου, απαιτεί από τις πόλεις να θέσουν προτεραιότητες για την αστική και οικονομική τους αναζωογόνηση, να μοχλεύσουν ιδιωτική χρηματοδότηση, να δεσμεύσουν δικούς τους πόρους και – το κυριότερο - να εκπονήσουν και να δεσμευθούν σε ένα συνεκτικό σχέδιο τουλάχιστον για τα επόμενα 5 έτη. Επομένως σε σύγκριση με την προηγούμενη διαδικασία επιλογής, η μεθοδολογία που ακολουθείται πλέον ωθεί τις υποψήφιες πόλεις να παρουσιάσουν ήδη από την αρχή ένα υποτυπώδη σχεδιασμό.

Σε αυτή την κατεύθυνση ακόμα και οι πόλεις που περνούν στη δεύτερη φάση αξιολόγησης αλλά δεν επιλέγονται για ΠΠΕ μπορούν με ίδια μέσα να υλοποιούν τον σχεδιασμό τους, προσαρμόζοντας τις οικονομικές ανάγκες του, σε μία λογική ότι αποτελούν σχέδια με αυξημένη μελέτη και ωριμότητα. Αυτή η μεθοδολογία μεσομακροπρόθεσμου σχεδιασμού είναι σίγουρα πολύτιμη και πρωτοφανής για τα ελληνικά δεδομένα. Όμως, ακόμα βαθύτερα, εκπαιδεύει το πολιτικό προσωπικό της σε μικρή ή μεγαλύτερη κλίμακα και σε όλους τους βαθμούς διακυβέρνησής της (τοπική αυτοδιοίκηση α΄ και β΄ βαθμού και κεντρική κυβέρνηση) να εκπονή μακροπρόθεσμους σχεδιασμούς, βασιζόμενους σε ίδιες δυνάμεις και να δεσμεύεται σε αυτούς. Την ίδια στιγμή η διαδικασία αυτή παράγει τεχνογνωσία πολιτιστικής διαχείρισης μεγάλων ή μικρών γεγονότων που συνέρχονται σε ένα σχέδιο τόσο σε στελέχη του δημοσίου με την ευρύτερη έννοια όσο και στους ίδιους τους παράγοντες του πολιτισμού. Ιδιαίτερα στους τελευταίους και στους μη κρατικούς φορείς πολιτισμού εν γένει, αυτή η τεχνογνωσία μπορεί να αποδειχθεί ιδιαίτερα χρήσιμη σε φορείς, αφού πρόκειται για μια κλαδική κατηγορία με αδυναμία να αποκολληθεί από την συντηρητική αντίληψη της εξάρτησης από τις εκάστοτε κρατικές επιχορηγήσεις. Η δυνατότητα επαναπροσδιορισμού της αντίληψης για τον πολιτισμό και της κατάρτισης μεσομακροπρόθεσμου αναπτυξιακού σχεδιασμού, χρησιμοποιώντας υπάρχοντες πολιτιστικούς πόρους ή αναπτύσσοντας νέους, μπορεί, όχι μόνο να αναβαθμίσει το επίπεδο της δουλειάς των φορέων και στελεχών αυτών, αλλά να αποτελέσει το μεγαλύτερο άυλο κέρδος για την πολιτιστική προοπτική στην Ελλάδα.

Τα βασικά σημεία της κριτικής που ασκείται γύρω από την αναπτυξιακή διάσταση της πολιτιστικής πολιτικής σχηματοποιούνται στα κάτωθι:

- πρώτον, στην ακραία μορφή της παρακάτω αντίληψης, ο πολιτισμός χρησιμοποιείται εργαλειακά και αποτιμάται μόνο με σκληρά οικονομικούς όρους και μάλιστα όχι μακροπρόθεσμους (νέες θέσεις εργασίας, αύξηση των τουριστικών ροών), αγνοώντας σύγχρονες διαστάσεις της σημασίας του

- πολιτιστικού κεφαλαίου (cultural capital) και αδιαφορώντας εν τέλει για τη πολιτιστική δημιουργία, το περιεχόμενο και το επίπεδό της.
- δεύτερον, με τη διοργάνωση θεαματικών εκδηλώσεων μεγάλης κλίμακας ελλοχεύει ο κίνδυνος της υποτίμησης της τοπικής πολιτιστικής δημιουργίας και καλλιτεχνών.
 - τρίτον, η κατασκευή μεγαλεπήβολων εμβληματικών κτιρίων που αποσκοπούν στην αλλαγή της εικόνας της πόλης, αλλά όχι στην κάλυψη των τοπικών πολιτιστικών αναγκών και απορροφούν μεγάλο μέρος των πόρων τόσο για την κατασκευή όσο και για τη συντήρησή τους, θέτουν σε δεύτερη μοίρα μικρότερες κτιριακές υποδομές που καλύπτουν τις ανάγκες της πόλης. Όσο περισσότερες πόλεις αποκτούν κτίρια τόσο αποκομμένα από την ταυτότητά τους και αναντίστοιχα της κλίμακας τους, τόσο μεγαλώνει ο ανταγωνισμός, καταλήγοντας τελικά, να χάνουν και οι ίδιες τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα που τις χαρακτηρίζουν.
 - τέταρτον, επειδή συνηθίζεται αυτά τα κτίρια να φιλοξενούνται στο κέντρο της πόλης, εντείνεται η γεωγραφική και κοινωνική ανισότητα ανάμεσα στο κέντρο και στα προάστια των πόλεων: το μεν κέντρο καταλήγει να δομείται πρωτίστως ως οικονομική και πολιτιστική «κυψέλη», με το ανθρώπινο στοιχείο να περιορίζεται σε εργαζόμενους και προσωρινά διαμένοντες (π.χ. τουρίστες), ενώ η πολιτιστική ζωή των προαστίων μετατοπίζεται και περιθωριοποιείται²⁷.

Αντίθετα με το σύνηθες *modus operandi* των ελληνικών ΠΠΕ μέχρι σήμερα, το σχέδιο της Ελευσίνας για το 2021 αποτελεί ένα συνεκτικό σχέδιο βασισμένο στις δυνατότητες της πόλης με έντονη την αναπτυξιακή διάσταση και έχοντας λάβει υπόψιν του τις παραπάνω παραμέτρους.

Στο επίπεδο των υποδομών και της περιβαλλοντικής αναβάθμισης της πόλης στο πλαίσιο της ΠΠΕ, η Ελευσίνα επιχειρεί να λύσει βασικά προβλήματά της, όπως η ολοκλήρωση του δικτύου αποχέτευσης ακαθάρτων και ομβρίων λυμάτων, καθώς και η βελτίωση του οδο φωτισμού. Αυτό το στοιχείο καταδεικνύει την ιεράρχηση προτεραιοτήτων εκ μέρους της πόλης αλλά και την αντίληψη ότι οποιαδήποτε ψήγματα ανάπτυξης πρέπει να λαμβάνουν υπόψη πρωτίστως τις υπαρκτές υποδομές και τις πραγματικές δυνατότητες επέκτασής τους.

Όσον αφορά τις υπόλοιπες υποδομές, όπως αυτές της αστικής αναζωογόνησης και των πολιτιστικών χώρων, έχουν επιλεγεί κυρίως ανενεργοί βιομηχανικού χώροι. Αυτοί προκύπτουν από την αναμόρφωση ήδη λειτουργούντων χώρων, αλλά και από ένα ευρύ φάσμα απαλλοτριώσεων. Το κοινό στοιχείο όλων των παραπάνω περιπτώσεων είναι ότι δεν αποτελούν νέα κτίρια, η αισθητική των οποίων θα ήταν ιδιαίτερα δύσκολο να μην χαρακτηριστεί «ξένη» ως προς την πόλη, λόγω της συνύπαρξης εκτεταμένων αρχαιολογικών πόρων και βιομηχανικών μονάδων. Αντιθέτως, αφορούν κτίρια ήδη ενταγμένα στην ιστορία και τη ζωή της Ελευσίνας.

Βασικό ποιοτικό στοιχείο αποτελεί ότι μεγάλο μέρος από αυτά όπως ο «Κρόνος» και το «Παλαιό Ελαιουργείο» είναι χώροι που στο παρελθόν αποτέλεσαν διεκδίκηση των κατοίκων και των προηγούμενων δημοτικών αρχών και πέρασαν στην αρμοδιότητα του δήμου ύστερα από κινηματική πρακτική των πολιτών. Η πρακτική της

²⁷ Κόνσολα Ντόρα, *Πολιτιστική ανάπτυξη και πολιτική*, Αθήνα 2006, σελ 115

ενσωμάτωσης διεκδικήσεων της κοινωνίας της Ελευσίνας σε ένα θεσμικό σχέδιο που διεκδικεί τον τίτλο της ΠΠΕ αναβαθμίζει την ενεργοποίηση των πολιτών για την υποστήριξή του, εντείνει και θωρακίζει την δέσμευση όλων σε αυτό το σχέδιο, πολλαπλασιάζεται η διάθεση για συμμετοχή, προσφορά και προσπάθεια, θωρακίζεται η αίσθηση ότι η υποψηφιότητα και η διοργάνωση αποτελεί κοινό σχέδιο μιας ενωμένης πόλης, δημιουργείται δέσμευση πάνω στην κοινή προσπάθεια. Αυτό αποκτά ακόμα μεγαλύτερη σημασία, όταν παρουσιάζεται στο φάκελο υποψηφιότητας ως σχέδιο ευρύτερης κοινωνικής συμμετοχής, που έχει συγκεράσει καθολικά αιτήματα της πόλης - όπως η ανάπλαση του παράκτιου μετώπου ή η ενοποίηση του αρχαιολογικού χώρου. Ταυτόχρονα, δημιουργεί καλύτερες προϋποθέσεις βιωσιμότητας για αυτές τις υποδομές και μετά το 2021, αφού ο στόχος είναι να καλυφθούν τοπικές ανάγκες στον άξονα πολιτισμού, καινοτομίας, δημιουργικότητας. Με λίγα λόγια, η ανάπτυξη, όχι μόνο επιμέρους αιτημάτων, αλλά και μιας συνολικής και άρτιας πρότασης επανασχεδιασμού της δημόσιας ζωής και της κοινωνικής και επιχειρηματικής οργάνωσης της Ελευσίνας εκ μέρους τοπικών κινημάτων πολιτών αποτελεί και στοιχείο εκδημοκρατισμού της οργάνωσης της κοινωνίας.

Άλλη μία καλή πρακτική είναι το ανοιχτό κάλεσμα της επιτροπής διεκδίκησης σε όλους τους πολίτες και ειδικότερα όλους τους καλλιτέχνες της Ελευσίνας και του ευρύτερου Θριάσιου πεδίου για συμμετοχή στην υπόθεση της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας μέσω της συγκρότησης του «Δικτύου Δημιουργικών Πολιτών», γεγονός που βοηθάει την ενίσχυση και ανάπτυξη της τοπικής δημιουργικότητας απελευθερώνοντας δυνάμεις της ίδιας της πόλης.

Όλα τα παραπάνω συντείνουν στο συμπέρασμα ότι η υπόθεση της Ελευσίνας ξεκινάει, για πρώτη φορά στα ελληνικά δεδομένα, με αφετηρία τουλάχιστον της γνώσης του θεσμού - τις καλές και κακές πρακτικές που έχουν προκύψει στην ιστορία της ΠΠΕ αλλά και τα εθνικά παραδείγματα υλοποίησής του. Στο σύνολο του δε, το έτος 2021 επί της αρχής ανοίγει πραγματικές δυνατότητες τομής στην υλοποίηση του θεσμού, αφού πέρα από την τεχνογνωσία χρόνων, οι οικοδέσποινες πόλεις προέρχονται από τις φτωχότερες οικονομίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης γεωγραφικά συγκεντρωμένες στο χώρο των Βαλκανίων, με έντονη την αναγκαιότητα επανασχεδιασμού της οικονομικής και παραγωγικής τους πορείας.

Βιβλιογραφία - Αρθρογραφία

ΒΙΒΛΙΑ

- Ε.Ε.Τ.Α.Α., *Πολιτισμός και τοπική δημοκρατία*, Ε.Ε.Τ.Α.Α., Αθήνα 1994
- Κόνσολα, Ντόρα, *Πολιτιστική ανάπτυξη και πολιτική*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2006
- Μπιανκίνι, Φράνκο & Πάρκινσον, Μάικλ (επιμ.), *Πολιτιστική πολιτική και αναζωογόνηση των πόλεων - Η εμπειρία της Δυτικής Ευρώπης*, Ε.Ε.Τ.Α.Α 1994

ΑΡΘΡΑ

- Αγγελικοπούλου, Βασιλική, *20 χρόνια «Πολιτιστικές πρωτεύουσες»*, Καθημερινή, 8/5/2005
- Αγγελόπουλος, Γιώργος, *Πολιτικές πρακτικές και πολυπολιτισμικότητα: η περίπτωση της Θεσσαλονίκης Πολιτισμικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης*, 1997 ΠΟΛΙΤΗΣ, Τεύχος 107, Ιανουάριος 2003, σσ. 35-43
- Γεωργιλί, Αρετή, *Ελληνική πολιτιστική διπλωματία: Smart power ή No power?*, www.foreignaffairs.gr, 16/10/2014
- Γκατζής, Θεοφάνης, *Η διεκδίκηση του θεσμού της πολιτιστικής πρωτεύουσας της Ευρώπης το 2021 από τις πόλεις της Ελευσίνας και Καλαμάτας*, www.citybranding.gr, 14/11/2016
- Ιωαννίδης, Σάκης, *Η Πολιτιστική Πρωτεύουσα "σκοντάφτει" σε θεσμικό εμπόδιο*, Καθημερινή, 9/5/2016
- Κατσουνάκη, Μαρία, *Η πολιτιστική του '97 μας στοιχειώνει ακόμη*, Καθημερινή, 20/2/2014
- Σέλλα, Όλγα, *«Πάτρα 2006»: τα συν και τα πλην της διοργάνωσης*, Καθημερινή, 9/11/2006
- Σηφουνάκης, Νίκος, *Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης -Νέος τρόπος ανάδειξης των πόλεων και το Βραβείο Μελίνα Μερκούρη*, Το Βήμα, 7/5/2006
- Τσιλίρας, Ανδρέας, *Ο θεσμός της Πολιτιστικής πρωτεύουσας της Ευρώπης. Μερικά συμπεράσματα από τη διοργάνωση του 2006 στην Πάτρα*, www.citybranding.gr, 16/7/2015
- *Οι Στρατηγικές Επιτυχίας των «Πολιτιστικών Πρωτευουσών της Ευρώπης»*, Δελτίο Διεθνών και Ευρωπαϊκών θεμάτων & Αναπτυξιακού σχεδιασμού της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, www.citybranding.gr, 29/1/2014
- *Πολιτιστικές Πρωτεύουσες της Ευρώπης: Επιτυχημένες στρατηγικές και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις*, www.citybranding.gr, 27/12/2013

ΜΕΛΕΤΕΣ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- Λεβέντη, Αγγελική: Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης: Στόχοι, μέτρα και αποτελέσματα. Διπλωματική Εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πρόγραμμα Σπουδών Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων, Πάτρα, 2007
- Πάπαρη, Αναστασία Μιχαήλ, *Η Ταυτότητα της Ευρωπαϊκής Πόλης μέσα από τον θεσμό της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης 1985-1997*. Διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ). Σχολή Πολυτεχνική, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Τομέας Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Θεσσαλονίκη, 2011

ΣΥΝΕΔΡΙΑ – ΣΥΜΠΟΣΙΑ

- Κόνσολα, Ντόρα & Ιωαννίδης, Γιώργος, *Οι πολιτιστικοί θεσμοί στη διαδικασία αναζωογόνησης των ελληνικών πόλεων: τα Νεωτερικά φεστιβάλ*, Πρακτικά 1^{ου} Διεθνούς Συμποσίου Πολιτιστικών Πρωτευουσών «20 χρόνια πολιτιστικές πρωτεύουσες της Ευρώπης», Αθήνα, Ζάππειο Μέγαρο 14-16 Οκτωβρίου 2005, Επιστημονικές Μελέτες προς τιμήν του Νίκου Ι. Κόνσολα, Αθήνα, 2005
- Καραχάλης Νικόλας, *Η δημιουργία και διαχείριση πολιτιστικών τουριστικών περιοχών σε πόλεις μεσαίου μεγέθους: Ευρωπαϊκή Εμπειρία και βέλτιστες πρακτικές*, Εισήγηση στο Forum Επιχειρηματικής Στήριξης, Καβάλα 24-25 Νοεμβρίου 2006
- Δέφνερ, Αλέξανδρος & Καραχάλης, Νικόλας, *Αναζητώντας βιώσιμες πολιτιστικές στρατηγικές για τις πόλεις της περιφέρειας σε περίοδο κρίσης: Ο θεσμός της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης 2021 ως ευκαιρία*, Εισήγηση στο Συνέδριο «Δημιουργική και Πολιτιστική Οικονομία: Χωρικές αναπτυξιακές πολιτικές», Συνεδρία 8: Ευρωπαϊκές, κρατικές και ιδιωτικές πολιτικές για τον πολιτισμό και την δημιουργικότητα, Θεσσαλονίκη, Κέντρο Διάδοσης Ερευνητικών Αποτελεσμάτων (ΚΕ.Δ.Ε.Α) – ΑΠΘ 11-12 Δεκεμβρίου 2015

ΕΠΙΣΗΜΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

- *Εγχειρίδιο καλών πρακτικών και συστάσεων*, Διεύθυνση Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκής Ένωσης - τμήμα Ευρωπαϊκής Ένωσης, www.ecoc2021.culture.gr
- Garcia, Beatriz & Cox, Tamsin, *European Capitals Of Culture: Success Strategies And Long Terms Effects*, Directorate General For Internal Policies, Policy Department B: Structural And Cohesion Policies, Culture And Education
- *European Cities And Capitals Of Culture-City Report*, Palmer/Rae Associates, International Cultural Advisors, Study Prepared For European Commission

ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

- <http://www.ecoc2021.culture.gr>
- <http://eleusis2021.eu>
- http://europa.eu/european-union/index_el
- <http://www.hri.org/culture97/gr>